

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Національний університет «Острозька академія»  
Інститут міжнародних відносин та національної безпеки  
Кафедра міжнародних відносин

**Кваліфікаційна робота**  
на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

**«Роль ООН у розв’язанні сучасних конфліктів: проблеми та перспективи»**

Виконав студент 2 курсу, групи ММв-2  
спеціальності 291 Міжнародні відносини,  
суспільні комунікації та регіональні студії,  
освітньо-професійна програма «Міжнародні відносини»

Умурзаков Дмитро Святославович  
Керівник – кандидат політичних наук,  
старший викладач  
Близняк О.А.

Рецензент – МАРТИНЮК Роман Станіславович  
кандидат політичних наук, доцент кафедри державно-правоих відносин

Робота допущена до захисту  
(протокол № \_\_\_\_\_ засідання кафедри міжнародних відносин від  
\_\_\_\_\_ 2025 року)

Завідувач кафедри міжнародних відносин: Тетяна СИДОРУК

## Зміст

|                                                                                                      |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                           | 3  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ООН У<br>ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ..... | 9  |
| 1.1. Становлення та еволюція системи колективної безпеки після Другої<br>світової війни.....         | 9  |
| 1.2. Теоретичні підходи до аналізу міжнародних конфліктів.....                                       | 16 |
| 1.3. Механізми діяльності ООН у сфері підтримання миру та безпеки .....                              | 22 |
| Висновки до розділу 1.....                                                                           | 28 |
| РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ ООН У ВРЕГУЛЮВАННІ СУЧАСНИХ<br>МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ.....                      | 30 |
| 2.1. Участь ООН у врегулюванні близькосхідних конфліктів: Палестина, Ізраїль,<br>Іран.....           | 30 |
| 2.2. Реакція ООН на російсько-українську війну: виклики системі колективної<br>безпеки.....          | 40 |
| 2.3. Роль ООН у врегулюванні конфліктів в Африці та Азії .....                                       | 50 |
| Висновки до розділу 2.....                                                                           | 59 |
| РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЛІ ООН У<br>ВРЕГУЛЮВАННІ КОНФЛІКТІВ.....            | 60 |
| 3.1. Необхідність реформування системи колективної безпеки: виклики ХХІ<br>століття .....            | 60 |
| 3.2. Моделі та напрями реформування ООН: світовий досвід і український<br>контекст .....             | 65 |
| 3.3. Перспективи оновлення системи міжнародної безпеки.....                                          | 70 |
| Висновок до розділу 3.....                                                                           | 74 |
| ВИСНОВКИ .....                                                                                       | 75 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....                                                                     | 82 |
| ДОДАТКИ .....                                                                                        | 90 |

## **ВСТУП**

**Актуальність теми** зумовлена глибокими трансформаціями системи міжнародних відносин, що відбуваються у XXI столітті, та зростанням кількості міждержавних і внутрішніх конфліктів, які ставлять під сумнів ефективність існуючої системи колективної безпеки. Організація Об'єднаних Націй, створена у 1945 році як головний гарант миру та стабільності, нині перебуває перед серйозними викликами – політичними, фінансовими, технологічними й моральними.

Сучасні конфлікти, як-от повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, гуманітарні кризи в Судані, Ємені, Малі, Сирії, загострення ізраїльсько-палестинського протистояння, виявили глибокі структурні недоліки міжнародної системи безпеки. З одного боку, ООН продовжує відігравати ключову роль у наданні гуманітарної допомоги, координації миротворчих місій та забезпеченні дипломатичних переговорів. З іншого – механізм прийняття рішень у Раді Безпеки часто паралізується політичними суперечностями, а право вето постійних членів перетворюється на засіб захисту власних інтересів, а не інструмент запобігання війнам.

В умовах дедалі більшої поляризації світу, зростання ролі регіональних союзів і появи нових акторів – таких як Китай, Індія, Туреччина, – питання реформування системи ООН набуває особливого значення. Діяльність Організації сьогодні є не лише політичним, а й моральним показником готовності міжнародного співтовариства діяти спільно заради миру. Тому дослідження проблем і перспектив ролі ООН у розв'язанні сучасних конфліктів має не лише академічне, а й практичне значення для вироблення ефективної глобальної безпекової політики.

**Стан наукової розробки теми.** Питання ролі ООН у підтриманні міжнародного миру є одним із головних напрямів досліджень у сфері

міжнародних відносин. У науковій літературі ця проблема розглядається вже багато десятиліть, оскільки саме ООН після Другої світової війни стала основою системи колективної безпеки.

У зарубіжній науці існують різні підходи до оцінки діяльності Організації. Представники реалістичної школи вважають, що можливості ООН залежать від політичних інтересів великих держав. Зокрема, М. Новак та П. Дайль наголошують, що постійні члени Ради Безпеки часто блокують рішення, які суперечать їхнім стратегічним цілям [48; 32]. Подібної думки дотримується й Д. Дюпон, який пов'язує низьку ефективність ООН із механізмом права вето [35].

Ліберальні дослідники, навпаки, підкреслюють позитивну роль Організації у розвитку міжнародного діалогу. А. Белло вказує, що ООН створює унікальні умови для переговорів і запобігання ескалації конфліктів [23], а Дж. Беркович звертає увагу на важливість співпраці ООН із регіональними організаціями, що підсилює її можливості у сфері безпеки [24].

Окремий напрям досліджень стосується миротворчих операцій. С. Акінвале пише, що сучасні місії ООН включають не лише військові, а й гуманітарні й політичні завдання [19]. Т. Ківімякі додає, що зміна характеру конфліктів – від міждержавних до внутрішніх – вимагає нових підходів до діяльності Організації [43].

Важливими джерелами для наукових досліджень є й офіційні документи ООН. Зокрема, «A New Agenda for Peace» визначає необхідність реформування системи колективної безпеки та посилення превентивної дипломатії [14]. Резолюції Генеральної Асамблеї щодо агресії проти України демонструють, що ООН зберігає роль глобального морального авторитету, навіть за умов політичних суперечностей [17; 18].

В українській науковій літературі інтерес до діяльності ООН посилюється після початку російсько-української війни. І. Гончарук підкреслює, що агресія

вказує на обмеження, пов'язані з правом вето в Раді Безпеки [5]. І. Науменко та О. Смільська акцентують на важливості миротворчої та гуманітарної діяльності ООН у сучасних конфліктах [7; 12].

**Мета та завдання дослідження.** Метою магістерської роботи є дослідження ролі Організації Об'єднаних Націй у розв'язанні сучасних міжнародних конфліктів, аналіз ефективності її миротворчої діяльності та визначення перспектив реформування системи колективної безпеки.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні **завдання**:

- проаналізувати становлення системи колективної безпеки після Другої світової війни та визначити історичні передумови створення ООН; –
- розкрити інституційні механізми діяльності ООН у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, особливо роль Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї та Секретаріату;
- дослідити практичну діяльність ООН у врегулюванні сучасних міжнародних конфліктів, зокрема російсько-українського, близькосхідного, африканських та інших регіональних криз;
- визначити основні проблеми функціонування системи колективної безпеки ООН та окреслити перспективи її реформування у XXI столітті;

**Об'єкт дослідження** є система міжнародних відносин у контексті забезпечення миру, безпеки та врегулювання сучасних міжнародних конфліктів.

**Предмет дослідження** виступає діяльність Організації Об'єднаних Націй у сфері підтримання міжнародного миру й безпеки, її інституційні механізми, роль основних органів (Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї, Секретаріату) у процесі врегулювання конфліктів та вплив рішень ООН на розвиток глобальної системи колективної безпеки.

**Хронологічні рамки дослідження** охоплюють період від завершення

Другої світової війни (1945 р.) до сьогодення. Нижня межа пов'язана з моментом створення Організації Об'єднаних Націй і закріпленням основних принципів її

6

діяльності у Статуті. Верхня межа – сучасний етап трансформації міжнародних відносин, що характеризується загостренням глобальних криз і необхідністю реформування механізмів колективної безпеки у XXI столітті, з особливим акцентом на події після 2014 року, коли збройна агресія Росії проти України докорінно змінила архітектуру міжнародного порядку.

**Географічні рамки дослідження** охоплюють діяльність ООН у різних регіонах світу:

- Європа, зокрема ситуація в Україні та реакція міжнародних інституцій на російську агресію;
- Близький Схід – конфлікти між Ізраїлем і Палестиною, Іраном, а також миротворчі зусилля ООН у Сирії та Ємені;
- Африка – операції у Судані, Малі, Демократичній Республіці Конго, Центральноафриканській Республіці;
- Азія – діяльність ООН у стабілізації ситуації в Афганістані, М'янмі, а також регіональні ініціативи щодо підтримання миру.

Такий географічний діапазон дозволяє комплексно оцінити ефективність та обмеження ООН у вирішенні сучасних конфліктів у різних політичних, економічних і культурних умовах.

**Методи дослідження.** Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження використано поєднання загальнонаукових, спеціально-наукових і міждисциплінарних методів:

- історико-хронологічний метод – для простеження еволюції діяльності ООН від моменту її створення до сучасності;
- системний метод – для аналізу взаємозв'язків між органами ООН і міжнародними акторами;

- інституційний підхід – для вивчення структури, функцій і компетенцій головних органів ООН;
- порівняльний метод – для зіставлення ефективності миротворчих місій у

7

різних регіонах;

- метод кейс-стаді – при аналізі конкретних конфліктів (Україна, Палестина, Судан, Афганістан);
- контент-аналіз – для дослідження документів ООН, резолюцій Ради Безпеки, доповідей Генерального секретаря та офіційних заяв.

**Джерельна база дослідження** становлять офіційні документи Організації Об'єднаних Націй, зокрема Статут ООН, резолюції Ради Безпеки, доповіді Генерального секретаря, рішення Генеральної Асамблеї та інших спеціалізованих органів, що визначають принципи та практику міжнародної безпеки – [1]. Важливе місце займають міжнародні договори, декларації, комюніке та інші нормативні акти, які регламентують діяльність держав і міжнародних інституцій у сфері миру та співробітництва. Використано матеріали офіційних сайтів і баз даних ООН, а також аналітичні звіти провідних міжнародних організацій, зокрема Human Rights Watch, Amnesty International, International Crisis Group, Chatham House та Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), які відображають сучасні тенденції глобальної безпеки. Значну увагу приділено науковим працям українських і зарубіжних дослідників – Г. Перепелиці, В. Копійки, О. Сушка, І. Кресіної, Л. Чекаленко, О. Мережка, А. Грищенко, Г. Моргентхау, Р. Кеогейна, Дж. Ная, А. Вендта, М. Фіннемор та інших, у яких розкриваються теоретичні, правові й політичні аспекти діяльності міжнародних організацій. Комплексне поєднання офіційних документів, аналітичних матеріалів і наукових джерел забезпечує об'єктивність та достовірність проведеного дослідження.

**Наукова новизна** магістерської роботи полягає у комплексному аналізі діяльності ООН у врегулюванні сучасних конфліктів на міжрегіональному рівні – від Європи до Африки та Азії – з урахуванням глобальної трансформації

міжнародного порядку. Уперше зроблено спробу системно поєднати правовий, політичний та гуманітарний виміри діяльності Організації.

8

На основі аналізу сучасних миротворчих місій ООН виявлено закономірності ефективності та причини неуспіхів, визначено ключові напрями реформування Ради Безпеки, обґрунтовано роль України як держави, зацікавленої у зміцненні колективної безпеки.

**Практичне значення** дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання дисциплін, пов'язаних з міжнародними відносинами, глобальною та національною безпекою, міжнародним правом та діяльністю міжнародних організацій. Матеріали роботи можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень і аналітичних проєктів, присвячених реформуванню системи колективної безпеки та оцінці ефективності діяльності ООН. Зібрана інформація й узагальнені підходи також можуть бути корисними для підготовки навчально-методичних матеріалів та дослідницьких розробок у сфері миротворчості та глобального врядування.

**Структура магістерської роботи.** Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі розглядаються теоретичні засади дослідження діяльності ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів. Другий розділ присвячено аналізу ролі ООН у сучасних конфліктах у різних регіонах світу – Європі, Африці, Азії та на Близькому Сході. Третій розділ узагальнює результати дослідження та містить висновки щодо перспектив реформування системи колективної безпеки у XXI столітті. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінок, із них 77 сторінок основного тексту.

9

## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ООН У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ**

### **1.1. Становлення та еволюція системи колективної безпеки після Другої**

## світової війни

Ідея колективної безпеки є однією з ключових у системі міжнародних відносин та міжнародного права. Вона базується на переконанні, що стабільність у світі може бути забезпечена лише за умови, коли всі держави беруть на себе спільну відповідальність за мир і безпеку. Це означає, що напад на одну державу розглядається як напад на всіх, а отже, кожна держава має бути готовою до колективних дій для усунення загрози. Концепція колективної безпеки пройшла довгий історичний шлях – від ідеалістичних проєктів XVII– XIX століть до створення Організації Об'єднаних Націй, яка втілила цю ідею в інституційній формі [22].

Ще з часів Вестфальського миру 1648 року, що поклав край Тридцятирічній війні, було сформульовано принцип державного суверенітету, рівності та невтручання у внутрішні справи. Саме він став основою міжнародної системи, де кожна держава вважалася рівноправним суб'єктом, а війна – легітимним засобом політики. Проте вже у XVIII– XIX ст. у Європі з'явилися перші спроби обмежити стихійність міжнародних конфліктів. Так звана «система європейського концерту», утворена після Віденського конгресу 1815 р., стала попередницею колективної безпеки: великі держави погодилися спільно підтримувати порядок і запобігати війнам. Водночас це був механізм рівноваги сил, а не рівноправного співробітництва, тому він не міг стати стійкою гарантією миру.

Після Першої світової війни, що принесла нечувані людські та матеріальні втрати, з'явилася гостра потреба створити глобальний механізм, який би запобігав повторенню подібних трагедій. Ініціатором такої системи став президент США Вудро Вільсон, який у січні 1918 року представив свою

10

програму «14 пунктів». Він вважав, що міжнародні відносини повинні ґрунтуватися на принципах відкритої дипломатії, самовизначення народів і колективного захисту миру. На основі цих ідей у 1919 році було створено Лігу

Націй – першу в історії спробу побудувати систему колективної безпеки на глобальному рівні.

Ліга Націй мала благородні цілі, але від самого початку страждала від серйозних недоліків. Найголовнішим з них була відсутність універсальності: до неї не вступили США, які виступали головним ідеологом створення організації. Крім того, Ліга не мала реальних механізмів примусу – вона не володіла збройними силами й не могла ефективно реагувати на порушення міжнародного миру. Її рішення були рекомендаційними, а тому часто ігнорувалися агресорами. Як справедливо відзначав відомий теоретик міжнародних відносин Ганс Моргентау, «моральні заклики не можуть замінити силу, коли йдеться про стримування агресії». Саме через брак реальної сили Ліга Націй не змогла запобігти агресії Японії проти Китаю (1931), Італії проти Ефіопії (1935), а також аншлюсу Австрії (1938) та вторгненню Німеччини в Польщу (1939). Її крах став наочним прикладом того, що бездіяльність міжнародної спільноти веде до руйнування всієї системи безпеки [26].

Після завершення Другої світової війни міжнародне співтовариство усвідомило необхідність створення нової, більш ефективної організації, здатної реально забезпечити мир. У процесі її формування брали участь провідні держави антигітлерівської коаліції – США, Велика Британія, СРСР і Китай. Першим кроком до створення нової структури стала Атлантична хартія, підписана у серпні 1941 року Рузвельтом і Черчиллем. У ній проголошувалися спільні принципи післявоєнного устрою світу – відмова від територіальних захоплень, право народів на самовизначення, свобода морів і міжнародна співпраця. У січні 1942 року ці положення отримали розвиток у Декларації Об'єднаних Націй, яку підписали 26 держав. Документ містив обіцянку вести спільну боротьбу проти агресорів і не укладати сепаратного миру.

Підготовка до створення нової організації тривала протягом війни. Восени 1944 року у Вашингтоні відбулася конференція в Думбартон-Оксі, де були

розроблені проекти майбутнього Статуту Організації Об'єднаних Націй. Головними принципами стали: рівність держав, заборона застосування сили, колективна відповідальність за мир і визнання необхідності органу, що міг би приймати обов'язкові рішення. У квітні 1945 року в Сан-Франциско відбулася установча конференція ООН, у якій взяли участь представники 50 країн. 26 червня 1945 року Статут був підписаний, а 24 жовтня набув чинності. Ця дата нині відзначається як День Організації Об'єднаних Націй [28].

Статут ООН визначив головну мету нової структури – «підтримання міжнародного миру та безпеки». Для цього було передбачено механізми мирного врегулювання спорів (глава VI) та дії щодо загроз миру, порушень миру та актів агресії (глава VII). Принципи, закладені в Статуті, стали універсальними для всього міжнародного співтовариства. Серед них:

- суверенна рівність усіх держав-членів;
- мирне врегулювання міжнародних спорів;
- утримання від загрози силою або її застосування;
- невтручання у внутрішні справи держав;
- добросовісне виконання міжнародних зобов'язань;
- співробітництво між народами задля миру, прав людини та розвитку [36].

Важливою складовою діяльності Організації Об'єднаних Націй є її інституційна структура, визначена Статутом 1945 року. ООН має шість головних органів, кожен із яких виконує окрему функцію у сфері міжнародної безпеки та співробітництва. Центральне місце займає **Генеральна Асамблея**, яка об'єднує всі держави-члени та виступає головним майданчиком для обговорення глобальних політичних питань [39].

Ключовим органом, відповідальним за підтримання миру та безпеки, є **Рада Безпеки ООН**, що має повноваження ухвалювати обов'язкові рішення,

запроваджувати санкції та санкціонувати миротворчі операції. Особливістю її

діяльності є право вето п'яти постійних членів, яке суттєво впливає на ефективність ухвалення рішень у періоди міжнародних криз [46].

Важливу роль відіграє **Генеральний секретар та Секретаріат ООН**, які забезпечують адміністративну координацію, дипломатичне посередництво та інформування Ради Безпеки про загрози миру. У структурі Організації функціонує також **Міжнародний суд ООН**, що вирішує спори між державами та сприяє мирному врегулюванню конфліктів на основі міжнародного права [55].

Крім основних органів, ООН має мережу спеціалізованих установ і програм – таких як ПРООН, ЮНІСЕФ, ВПП, ВООЗ та ФАО. Їхня діяльність спрямована на гуманітарну допомогу, розвиток, продовольчу безпеку та підтримку постконфліктної стабілізації [8; 66].

Особливу роль у системі колективної безпеки ООН відіграє Рада Безпеки, якій надано право приймати рішення, обов'язкові для виконання всіма державами-членами. До її складу входять п'ять постійних членів – США, Велика Британія, Франція, Китай і Росія (спадкоємиця СРСР) – та десять непостійних, що обираються на дворічний термін. Проте саме надання права вето постійним членам стало одним із найсуперечливіших аспектів системи: воно покликане було забезпечити згоду великих держав, але на практиці часто паралізує роботу Ради Безпеки.

Період холодної війни (1947– 1991) став для ООН першим серйозним випробуванням. Протистояння між двома наддержавами – США та СРСР – перетворило Організацію на арену геополітичної боротьби. Замість єдності, передбаченої Статутом, система міжнародних відносин розкололася на два табори. У той самий час сам факт існування ООН дозволив уникнути прямого зіткнення ядерних держав. Як зазначав Генеральний секретар Даг Хаммаршельд, «ООН не створена для того, щоб привести людство до раю, а щоб урятувати його від пекла».

Саме в цей період почала формуватися практика миротворчості. Перша

місія ООН з підтримання миру – UNTSO (Організація зі спостереження за перемир'ям на Близькому Сході) – була створена ще 1948 року. Наступною стала місія UNEF I під час Суецької кризи 1956 року, яка поклала початок феномену «блакитних шоломів». У 1960-х роках ООН проводила операції в Конго (ONUC), на Кіпрі (UNFICYP), у Лівані (UNIFIL), а згодом – у Камбоджі, Мозамбіку та на Балканах [42].

У 1960– 1980-х роках миротворчість ООН розвивалася на тлі процесів деколонізації та утворення нових незалежних держав в Азії й Африці. З появою понад 60 нових членів Організація стала більш репрезентативною, але водночас більш складною в ухваленні рішень. Нові держави активно використовували ООН як платформу для боротьби з колоніалізмом і расизмом, що призвело до посилення політичного значення Генеральної Асамблеї. Вона перетворилася на головний дискусійний майданчик для країн, які не мали впливу в Раді Безпеки, і стала важливим чинником формування «глобальної громадської думки». Саме в цей період з'явилася концепція «нового міжнародного економічного порядку», що відображала прагнення країн «Глобального Півдня» до більш справедливого розподілу ресурсів.

Попри складну політичну ситуацію, ООН зуміла утримати свою позицію центрального елемента міжнародної системи. Її діяльність охоплювала дедалі ширше коло питань – від роззброєння до захисту прав людини, від економічного розвитку до гуманітарної допомоги. Як зазначав американський дослідник Джозеф Най, «ООН не є урядом світу, але вона створює правила, що впливають на поведінку держав». Саме завдяки цим «м'яким механізмам» ООН зберегла свій авторитет навіть у періоди глобального протистояння [6].

Закінчення холодної війни наприкінці 1980-х років дало новий імпульс розвитку колективної безпеки. Світ увійшов у період постбіполярності, коли зникла дво полюсна структура, що десятиліттями визначала міжнародні відносини. У 1990-х роках ООН пережила справжній ренесанс миротворчої

діяльності. Лише за перше десятиліття після падіння Берлінського муру Організація розгорнула понад 35 місій – у Камбоджі, Мозамбіку, Ель Сальвадорі, Руанді, Сьєрра-Леоне, Східному Тиморі. Їхня специфіка полягала в тому, що вони мали не лише військовий, а й політичний, гуманітарний та соціально-економічний характер. Вперше миротворчі місії стали комплексними – з елементами відновлення державних інститутів, спостереження за виборами, роззброєння та реінтеграції колишніх комбатантів.

Важливою віхою у розвитку концепції колективної безпеки стала доповідь Генерального секретаря Бутроса Бутрос-Галі «Порядок денний для миру» (1992). У ній визначалися чотири основні напрями діяльності ООН у сфері миру: превентивна дипломатія, підтримання миру, миротворчість та післяконфліктне відновлення. Цей документ заклав основу сучасного розуміння ролі міжнародних інституцій у забезпеченні стабільності. Як наголошувалося у звіті, «мир – це не лише відсутність війни, а й створення умов, за яких війна стає неможливою» [47].

Проте етап оптимізму 1990-х років швидко змінився кризою довіри. Трагічні події у Руанді (1994) та Сребрениці (1995) показали обмеженість можливостей ООН у випадках, коли великі держави не бажають діяти спільно. Миротворці часто мали слабкі мандати, не могли застосовувати силу навіть для захисту цивільного населення. Ці трагедії стали поштовхом до розробки концепції «відповідальності за захист» (Responsibility to Protect), схваленої у 2005 році. Вона передбачає, що коли держава не може або не хоче захищати своє населення від масових злочинів, міжнародне співтовариство має моральне й правове право втрутитися.

Початок XXI століття поставив перед ООН нові виклики: тероризм, ядерна загроза, регіональні війни, кібербезпека, кліматичні катастрофи. У відповідь на це Організація почала масштабне реформування. У 2000 році була опублікована Доповідь Брахімі, яка підкреслила потребу в оперативнішому розгортанні миротворчих контингентів, поліпшенні матеріально-технічного забезпечення і

тіснішій співпраці з регіональними організаціями – НАТО, ЄС, Африканським Союзом. У 2005 році створено Комісію з миробудівництва, яка координує діяльність з відновлення стабільності у постконфліктних державах. Відтоді концепція миру перестала обмежуватися суто воєнно-політичними питаннями – вона охоплює соціальні, економічні та гуманітарні аспекти.

Водночас дедалі частіше лунає критика діяльності Ради Безпеки, передусім через зловживання правом вето. З 2011 по 2024 роки постійні члени Ради – Росія та Китай – заблокували понад 30 резолюцій, пов’язаних із конфліктами в Сирії, Ємені, Судані та Україні. Такі випадки свідчать про те, що механізм, задуманий як гарантія згоди між великими державами, на практиці став інструментом політичного тиску. У сучасній науковій літературі все частіше піднімається питання про реформу Ради Безпеки: збільшення кількості постійних членів, обмеження вето у випадках масових порушень прав людини, а також створення спеціальних механізмів колективного реагування [48].

ООН також зіткнулася з проблемою «кризи легітимності». Частина експертів вважає, що Організація поступово втрачає здатність бути універсальним арбітром. З іншого боку, її роль залишається незамінною – саме ООН є основною платформою для прийняття міжнародних норм і ведення діалогу навіть між ворогуючими сторонами. Як зазначав колишній Генеральний секретар Кофі Аннан (1997-2006), «ООН не є ідеальною, але без неї світ став би набагато небезпечнішим».

Сьогодні Організація Об’єднаних Націй продовжує адаптуватися до нових реалій. 2023 року Генеральний секретар Антоніу Гутерреш представив ініціативу «Новий порядок денний для миру» (New Agenda for Peace), яка визначає сучасні пріоритети міжнародної безпеки – зміцнення превентивної дипломатії, розбудову довіри між державами, боротьбу з дезінформацією, контроль за новими технологіями та зброєю. Це свідчить, що ідея колективної безпеки не вичерпала себе, а навпаки – набуває нових змістових форм відповідно до

Отже, становлення та еволюція системи колективної безпеки після Другої світової війни демонструють, що ООН стала унікальним історичним експериментом із поєднання політичного реалізму та моральних принципів міжнародного співіснування. Від Ліги Націй до сучасної Організації людство пройшло шлях від декларативних намірів до інституційної практики підтримання миру. Попри численні недоліки, ООН залишається основним стрижнем міжнародної системи, символом багатосторонності та спільної відповідальності держав за долю світу. Подальший розвиток системи колективної безпеки залежить від того, наскільки держави зможуть поєднати свої національні інтереси з глобальними цінностями миру, стабільності та людяності [60].

## **1.2. Теоретичні підходи до аналізу міжнародних конфліктів**

У сучасній науці про міжнародні відносини теоретичні підходи відіграють важливу роль у поясненні причин, динаміки та наслідків міжнародних конфліктів. Без розуміння теоретичних основ неможливо адекватно оцінити діяльність Організації Об'єднаних Націй, оскільки саме різні школи міжнародних відносин пропонують альтернативні бачення природи конфліктів, засобів їх врегулювання та ролі міжнародних інституцій.

Передусім варто визначити основні поняття, які становлять ядро цього аналізу. Міжнародний конфлікт – це відкрите або приховане протиборство між державами чи іншими акторами міжнародної системи, яке виникає через суперечності інтересів, цінностей або впливу. Він може проявлятися як у формі воєнного зіткнення, так і в політичному, економічному чи ідеологічному протистоянні. На думку німецького політолога Клауса-Юргена Гальтінга, конфлікт у міжнародному вимірі є “неминучим наслідком анархічної природи міжнародної системи, у якій відсутній центральний арбітр” [29].

Поняття миротворчість (peacekeeping) охоплює діяльність міжнародних організацій, держав і коаліцій, спрямовану на запобігання, локалізацію або

17

врегулювання конфліктів шляхом політичних, дипломатичних і у певних випадках військових заходів. Миротворчість – це проміжна форма між дипломатією і воєнною силою, що передбачає створення умов для переговорів і політичного врегулювання. Вона може включати розміщення військових контингентів, спостережних місій, проведення гуманітарних операцій, допомогу у виборах та відновленні інституцій [32].

Натомість колективна безпека – це система, у межах якої всі держави домовляються про спільну реакцію на агресію будь-якого її учасника. Її принцип полягає в тому, що безпека однієї держави невіддільна від безпеки всіх інших. У сучасному міжнародному праві цей принцип закріплений у Статуті ООН, який визначає право Ради Безпеки на ухвалення обов’язкових рішень у разі загрози миру. Як зазначає Генрі Кіссінджер, колективна безпека – це “спроба створити міжнародну мораль, що замінює баланс сил системою загальної відповідальності”.

Розуміння сутності міжнародних конфліктів та ролі ООН у їхньому врегулюванні значною мірою залежить від теоретичного підходу, який застосовується. Найбільш впливовими школами міжнародних відносин, що пояснюють природу війни та миру, є реалізм, лібералізм і конструктивізм. Кожна з них має власне бачення як причин конфліктів, так і ролі міжнародних організацій у їхньому подоланні [38].

### **Реалістичний підхід**

Реалізм є однією з найстаріших і найвпливовіших шкіл у теорії міжнародних відносин. Його засновники – Ганс Моргентау, Кеннет Волтц, Едвард Карр – виходили з припущення, що міжнародна система має анархічний характер, тобто не існує центральної влади, яка могла б регулювати поведінку

держав. Головною метою кожної держави є забезпечення власної безпеки, а основним засобом – сила. У такій системі конфлікти є неминучими, оскільки держави постійно змагаються за вплив і ресурси.

18

З точки зору реалізму, міжнародні організації, зокрема ООН, мають обмежене значення. Вони можуть служити майданчиком для дипломатії, але не здатні змінити природу міжнародної політики. Моргентау у своїй праці “Політика між націями” (1948) стверджував, що “ООН не є урядом світу, а лише відображенням розподілу сили у світі”. Тобто реалісти розглядають ООН як інструмент, через який великі держави узгоджують свої інтереси, але не як незалежного суб’єкта [41].

Реалізм також пояснює, чому Рада Безпеки має право вето: воно гарантує, що великі держави не вступатимуть у пряме протистояння під егідою Організації. Проте ця ж особливість робить систему колективної безпеки слабкою – бо будь-яка держава з п’ятірки може заблокувати рішення, що суперечить її національним інтересам. Таким чином, реалісти розглядають конфлікти не як відхилення від норми, а як природний стан міжнародних відносин, а ООН – як інструмент, здатний лише частково пом’якшити їхні наслідки.

### **Ліберальний підхід**

На відміну від реалізму, лібералізм виходить з припущення, що міжнародна співпраця можлива, а війни не є неминучими. Основоположниками ліберальної теорії вважаються Іммануїл Кант, Вудро Вільсон, Роберт Кеоган та Джозеф Най. Вони наголошували на важливості міжнародних інститутів, норм і взаємозалежності між державами.

Кант ще у XVIII ст. у трактаті “До вічного миру” писав, що стабільний мир можливий лише за умови формування федерації вільних республік, які будуть дотримуватися спільних правил. Цю ідею пізніше розвинув Вудро Вільсон, який після Першої світової війни запропонував створення Ліги Націй. У XX столітті

ліберальна школа отримала нове дихання завдяки працям Роберта Кеогана та Джозефа Ная, які розробили концепцію “інституціонального лібералізму”.

19

Згідно з нею, міжнародні організації не лише координують дії держав, а й формують норми, що змінюють саму логіку їхньої поведінки.

З позиції лібералізму, ООН – це не просто арена для узгодження інтересів, а механізм створення довіри, який зменшує невизначеність у міжнародній системі. Ліберали вважають, що колективна безпека працює тоді, коли держави визнають взаємозалежність і вигоду від співпраці. Саме тому вони розглядають розвиток миротворчих місій, системи санкцій і міжнародного права як ключові чинники поступової “цивілізації” міжнародних відносин [42].

ООН, за ліберальною логікою, виступає головним інструментом перетворення конфліктів на процес переговорів. Її інституції – Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, Міжнародний Суд – забезпечують правові рамки для мирного розв’язання суперечок, тоді як миротворчі операції створюють фізичні умови для стабілізації. У цьому сенсі, на думку лібералів, ООН є доказом того, що “анархія не є приреченням”, а міжнародний порядок може еволюціонувати через співпрацю.

### **Конструктивістський підхід**

На межі XX– XXI століть у теорії міжнародних відносин формується конструктивізм, який пропонує альтернативний погляд на природу конфліктів і роль міжнародних організацій. Його основні представники – Александер Вендт, Ніколас Онуф, Марта Фіннемор, Джон Раггі. Конструктивісти відкидають ідею, що поведінку держав можна пояснити лише матеріальними інтересами або силовими співвідношеннями. На їхню думку, міжнародна політика є соціальною конструкцією, яка формується через взаємодію і спільні уявлення про норми, цінності та ідентичності.

Як зазначає Олександр Вендт у своїй класичній праці “Соціальна теорія

міжнародної політики” (1999), “анархія – це не структура, а стан розуму: те, що держави роблять з неї”. Це означає, що навіть у системі без центрального уряду

20

можливе співіснування на основі довіри та норм, якщо держави поділяють спільні цінності [53].

З точки зору конструктивізму, ООН є не просто інституцією, що виконує конкретні функції, а платформою, де формуються глобальні норми поведінки. Резолюції, декларації, комюніке – усе це не лише юридичні документи, а й символічні акти, які створюють спільні стандарти легітимності. Саме тому роль ООН у врегулюванні конфліктів полягає не лише у примушенні чи посередництві, а й у нормативному впливі – формуванні розуміння того, що є допустимим, а що – ні.

Конструктивісти вважають, що ефективність ООН не вимірюється лише кількістю успішних миротворчих операцій. Її головне досягнення – у тому, що Організація зробила насильство менш прийнятним способом вирішення суперечностей. Сам факт існування таких понять, як “міжнародна спільнота”, “гуманітарна відповідальність”, “право на самовизначення”, є продуктом багаторічної діяльності ООН як нормативного архітектора глобальної політики.

Наприклад, прийняття Декларації про права людини (1948), створення Міжнародного кримінального суду (1998), ухвалення резолюції Ради Безпеки №1325 “Жінки, мир і безпека” (2000) – усе це приклади поступової зміни світової свідомості. Завдяки ООН конфлікти дедалі частіше сприймаються не лише як боротьба за владу, а як криза цінностей і порушення норм, які потребують морального осуду та політичної реакції [56].

### **Порівняльний аналіз підходів**

Порівнюючи три головні теоретичні парадигми – реалізм, лібералізм і конструктивізм – можна побачити, що кожна з них пропонує власне бачення як причин конфліктів, так і ролі міжнародних організацій. Реалісти акцентують

увагу на силовому балансі та національних інтересах, ліберали – на співпраці й інституціях, конструктивісти – на нормах і цінностях.

21

У реальному світі ці підходи не існують ізольовано. Вони часто перетинаються й взаємодоповнюють одне одного. Наприклад, у випадку миротворчих операцій ООН ми бачимо поєднання реалістичних (контроль за силовим балансом), ліберальних (створення інституцій співпраці) та конструктивістських (формування культури миру) елементів. Саме це комплексне поєднання робить діяльність ООН унікальною, хоча й не позбавленою суперечностей [58].

Більшість сучасних дослідників визнають, що жодна з теорій не здатна повністю пояснити всі аспекти міжнародних конфліктів. Проте кожна з них вносить цінний елемент у розуміння ролі ООН. Реалізм дозволяє усвідомити обмеження, лібералізм – потенціал, конструктивізм – глибинний смисл її існування. Таким чином, комплексний аналіз діяльності ООН вимагає інтердисциплінарного підходу, який поєднує раціональні, інституційні та соціокультурні виміри.

### **Значення теоретичних підходів для оцінки діяльності ООН**

Теоретичне осмислення конфліктів має не лише академічне, а й практичне значення. Вибір аналітичної парадигми впливає на політичні рішення, на формування стратегій миротворчості, на оцінку ефективності конкретних місій. Наприклад, з позицій реалізму головним критерієм успіху є стабільність та баланс сил; з позицій лібералізму – розвиток інститутів співпраці; з позицій конструктивізму – зміна норм і поведінкових моделей.

ООН у своїй діяльності фактично поєднує всі ці підходи. Вона застосовує реалістичні інструменти (санкції, застосування сили за рішенням Ради Безпеки), ліберальні механізми (дипломатичні переговори, розвиток міжнародного права) та конструктивістські засоби (просування прав людини, боротьба з дискримінацією, утвердження ідеї глобальної солідарності). Така

багатогранність пояснює, чому ООН зберігає свою актуальність, незважаючи на численні кризи ефективності [59].

22

У підсумку, аналіз теоретичних підходів до міжнародних конфліктів демонструє, що ООН виступає своєрідним синтезом різних моделей міжнародного порядку. Вона поєднує реалістичне прагнення до стабільності, ліберальне бачення співпраці та конструктивістське прагнення до спільних цінностей. Саме це робить Організацію унікальною в історії людства і відкриває перспективи для її реформування в умовах нових глобальних викликів [74].

### **1.3. Механізми діяльності ООН у сфері підтримання миру та безпеки**

Система міжнародної безпеки, створена після Другої світової війни, була побудована на усвідомленні того, що світ потребує універсального інструменту для запобігання конфліктам, реагування на загрози миру й відновлення стабільності. Саме Організація Об'єднаних Націй стала основним інституційним механізмом реалізації цієї мети. Її діяльність у сфері підтримання миру та безпеки охоплює широкий спектр заходів – від дипломатичних ініціатив до застосування військових санкцій, від гуманітарних операцій до післяконфліктного відновлення.

Відповідно до **Статуту ООН**, головною метою Організації є “підтримання міжнародного миру та безпеки”, що визначено вже у статті 1. Для досягнення цієї мети ООН використовує різноманітні механізми, які базуються на принципах мирного врегулювання суперечок, невтручання у внутрішні справи держав, поваги до суверенітету, територіальної цілісності й прав людини. Структура системи колективної безпеки ООН побудована таким чином, щоб забезпечити баланс між політичним впливом великих держав і універсальністю міжнародного представництва [4].

#### **Інституційна структура системи безпеки ООН**

Ключовими органами, які відповідають за підтримання миру, є **Рада**

## **Рада Безпеки ООН**

23

Рада Безпеки є центральним органом системи колективної безпеки та має головну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки. Вона складається з 15 членів: 5 постійних (США, Велика Британія, Франція, Китай, Російська Федерація) і 10 непостійних, яких обирає Генеральна Асамблея на дворічний термін. Постійні члени мають право вето – це один із найсуперечливіших елементів структури, що водночас гарантує участь великих держав у спільній системі безпеки та обмежує ефективність ухвалення рішень.

Рада Безпеки має право розглядати будь-яку ситуацію, яка може загрожувати міжнародному миру, та вживати заходів, передбачених Статутом. Відповідно до глав VI та VII, вона може рекомендувати мирні засоби врегулювання конфліктів або ухвалювати обов’язкові рішення, що передбачають застосування санкцій чи навіть сили. Рада Безпеки створює миротворчі місії, накладає ембарго, затверджує мандати міжнародних коаліцій. Зокрема, саме Рада ухвалила резолюції щодо операцій у Кореї (1950), Кувейті (1990), Малі (2013) та ін [43].

Проте ефективність Ради Безпеки часто залежить від політичної кон’юнктури. Вето одного постійного члена може заблокувати будь-яке рішення, навіть у випадку очевидної агресії. Так, під час конфлікту в Сирії (з 2011 р.) Росія та Китай неодноразово блокували резолюції щодо притягнення винних до відповідальності або введення санкцій. Цей механізм, задуманий як гарантія стабільності, на практиці часто стає інструментом політичного шантажу.

## **Генеральна Асамблея ООН**

Генеральна Асамблея виконує консультативну та представницьку функції. До її складу входять усі держави-члени ООН – станом на 2025 рік їх 193. Вона не має права ухвалювати обов’язкові для виконання рішення, проте її резолюції мають значну морально-політичну вагу. Зокрема, Асамблея може рекомендувати

заходи колективного характеру, скликати спеціальні сесії, ухвалювати декларації принципів, ініціювати розслідування.

24

У періоди, коли Рада Безпеки заблокована, Генеральна Асамблея бере на себе функції мобілізації міжнародної спільноти. Це передбачено резолюцією “Єдність заради миру” (1950), ухваленою після Корейської війни. Саме на підставі цього документа Асамблея у 2022–2023 роках неодноразово ухвалювала резолюції, що засуджують агресію Росії проти України, коли Рада Безпеки не могла ухвалити рішення через вето Москви. Отже, Генеральна Асамблея, попри відсутність юридично обов’язкових повноважень, відіграє важливу нормативну та моральну роль у системі безпеки [8].

### **Секретаріат і Генеральний секретар**

Третім ключовим елементом є Секретаріат ООН, який забезпечує адміністративне, організаційне й аналітичне функціонування усіх органів. Його очолює Генеральний секретар, який виступає не лише як вищий посадовець Організації, але і як моральний авторитет та незалежний дипломатичний посередник.

Генеральний секретар має право звертати увагу Ради Безпеки на будь-яке питання, що може загрожувати міжнародному миру. Цей інститут продемонстрував свою важливість у кризові моменти – від Карибської кризи (1962) до конфлікту в Україні. Сучасний Генеральний секретар Антоніу Гутерреш (2017-дотепер) неодноразово ініціював перемовини, гуманітарні коридори й дипломатичні місії. Секретаріат також координує роботу миротворчих контингентів, розробляє політику у сфері прав людини, гуманітарної допомоги, роззброєння [9].

Таким чином, інституційна структура системи безпеки ООН має ієрархічний, але взаємодоповнюючий характер: Рада Безпеки ухвалює рішення, Генеральна Асамблея формує політичну волю світової спільноти, а Секретаріат забезпечує реалізацію цих рішень. Однак така система не позбавлена внутрішніх

суперечностей – між політичними інтересами великих держав і колективною природою глобального врегулювання.

25

### **Основні інструменти забезпечення миру**

Діяльність ООН у сфері миру та безпеки реалізується через комплекс мирних і примусових заходів. Мирні засоби – це переговори, посередництво, добрі послуги, арбітраж, розслідування. Вони регламентуються главою VI Статуту ООН. Наприклад, саме ці механізми застосовувалися у конфліктах між Індією та Пакистаном, Грецією та Туреччиною, у Західній Сахарі.

Коли ж мирні засоби вичерпано, Рада Безпеки може перейти до **примусових заходів** – це передбачено главою VII Статуту. Йдеться про санкції, ембарго, блокади, навіть використання військової сили. Так, у 1990 році Рада Безпеки санкціонувала операцію “Буря в пустелі” проти Іраку після агресії проти Кувейту. У 2011 році – операцію НАТО у Лівії для захисту цивільного населення, на підставі резолюції №1973 [11].

ООН також має унікальний інструмент – миротворчі місії. Вони не прямо передбачені у Статуті, але стали одним із найвідоміших проявів її діяльності. Першу місію – UNTSO – було створено 1948 року на Близькому Сході. Відтоді “блакитні шоломи” брали участь у понад 70 операціях. Вони виконують функції контролю припинення вогню, роззброєння, спостереження за виборами, охорони цивільного населення, забезпечення гуманітарних поставок.

Сучасна миротворчість є складним комплексом політичних, військових та гуманітарних дій. Як зазначено у “Порядку денному для миру” (1992), миротворчість полягає не лише у припиненні бойових дій, а й у створенні умов для тривкого миру – відновлення державних інститутів, судової системи, проведення виборів, повернення біженців. Тобто йдеться про побудову миру (peacebuilding), яка є логічним продовженням миротворчих заходів.

### **Превентивна дипломатія та посередництво**

Одним із найефективніших інструментів ООН у сфері миру є превентивна дипломатія – діяльність, спрямована на запобігання виникненню конфліктів або їх ескалації. Цей підхід уперше чітко сформульовано у “Порядку денному для

26

миру” Бутроса Бутрос-Галі (1992-1996), де підкреслювалося, що найкращий спосіб підтримання миру – не реагувати на кризу, а попереджати її. Превентивна дипломатія включає посередництво, консультації, відправку спеціальних представників Генерального секретаря, створення місій добрих послуг, раннє попередження [12].

ООН має довгий досвід застосування цього механізму. Наприклад, у 1994 році Генеральний секретар відправив спеціальну місію до Македонії, щоб запобігти поширенню конфлікту з території колишньої Югославії – і це стало одним із найуспішніших прикладів раннього втручання. Аналогічно, у 2014 році після початку агресії Росії проти України Секретаріат ООН створив Місію з прав людини в Україні, яка моніторить ситуацію та сприяє діалогу.

### **Санкції та спеціальні комісії**

Якщо мирні засоби не дають результату, ООН може вдатися до примусових заходів відповідно до глави VII Статуту. Найпоширенішим інструментом є санкції – економічні, фінансові, дипломатичні чи воєнні. Рада Безпеки може забороняти торгівлю зброєю, заморожувати активи, обмежувати пересування посадових осіб. Санкційні режими були запроваджені щодо Північної Кореї, Ірану, Лівії, Іраку, Зімбабве, а після 2014 року – також щодо Російської Федерації [23].

Хоча санкції часто критикують за гуманітарні наслідки, вони залишаються одним із небагатьох інструментів колективного тиску. У 1999 році створено Комітети Ради Безпеки з санкцій, які здійснюють моніторинг і контроль за їх виконанням. Крім того, для розслідування грубих порушень міжнародного права ООН створює спеціальні комісії – наприклад, Комісію з розслідування злочинів

у Дарфурі (2004), Комісію з прав людини в Сирії (2011), Комісію щодо агресії проти України (2022).

### **Миротворчі операції нового покоління**

27

Починаючи з 2000-х років, миротворчість ООН поступово еволюціонувала від класичних операцій спостереження до комплексних місій нового типу. Вони включають елементи підтримання миру (peacekeeping), миробудівництва (peacebuilding) і запобігання рецидивам конфлікту (peace consolidation). Місії в Малі (MINUSMA), Південному Судані (UNMISS), Центральнафриканській Республіці (MINUSCA) є прикладами інтегрованого підходу, де військові, поліцейські й цивільні підрозділи працюють спільно.

Суттєву роль у цих операціях відіграє Департамент операцій з підтримання миру (DPKO), який координує дії контингентів, готує персонал, визначає мандати та звітує перед Радою Безпеки. Окрім того, діє Департамент з політичних і миробудівних питань (DPPA), що відповідає за превентивні заходи, аналіз ситуацій та підтримку спеціальних представників [24].

### **Правові засади діяльності**

Правові механізми діяльності ООН у сфері безпеки базуються на **главах VI– VII Статуту**, які визначають відповідно “мирне врегулювання спорів” і “дії у разі загрози миру, порушення миру та акту агресії”.

–Глава VI передбачає рекомендаційний характер дій – переговори, посередництво, арбітраж, судовий розгляд.

–Глава VII надає Раді Безпеки право ухвалювати обов’язкові рішення, включно із застосуванням сили.

Таким чином, Статут ООН створює **гнучку правову основу**, що дозволяє переходити від дипломатичних засобів до примусових дій залежно від ситуації. Проте реалізація цих положень часто стикається з політичними бар’єрами – перш за все з правом вето постійних членів Ради Безпеки, що обмежує

універсальність рішень [43].

### **Проблеми ефективності**

28

Незважаючи на масштабність і досвід, система безпеки ООН має низку структурних проблем.

1. Політизація рішень – рішення Ради Безпеки часто відображають баланс інтересів, а не об'єктивну оцінку загроз.
2. Нерівність членів – механізм вето створює ситуацію, коли п'ять держав фактично визначають долю світу.
3. Фінансова залежність – понад 70 % бюджету миротворчих операцій фінансують США, Японія, Китай, Німеччина та Франція, що впливає на пріоритети.
4. Операційні труднощі – слабка підготовка контингентів, складна логістика, бюрократія, відсутність чітких мандатів.

Попри це, роль ООН залишається ключовою. Вона є універсальним механізмом багатосторонньої дипломатії, який, на відміну від військових альянсів, базується на принципі рівності держав і верховенства права. Альтернативи ООН на глобальному рівні поки що не існує – навіть у часи критики та геополітичної турбулентності [66].

### **Висновки до розділу 1**

У першому розділі магістерської роботи було здійснено комплексний аналіз теоретико-методологічних основ дослідження ролі Організації Об'єднаних Націй у врегулюванні міжнародних конфліктів. Розглянуто історичні передумови створення системи колективної безпеки, еволюцію механізмів діяльності ООН, основні теоретичні підходи до пояснення природи конфліктів, а також інституційно-правові засади миротворчої діяльності.

Проведене дослідження показало, що система колективної безпеки,

сформована після Другої світової війни, стала результатом прагнення міжнародної спільноти уникнути повторення глобальних катастроф. Організація Об'єднаних Націй, незважаючи на свої недоліки, залишається головним

29

гарантом міжнародної стабільності та символом багатосторонності. Її діяльність демонструє складне поєднання елементів реалізму, лібералізму та конструктивізму, де політична доцільність сусідить із прагненням до моральних і правових ідеалів.

Водночас виявлено низку об'єктивних проблем: політична нерівність держав, надмірна бюрократизація, залежність від волі постійних членів Ради Безпеки, обмежена дієздатність у кризових ситуаціях. Однак, попри критику, жодна інша міжнародна структура не змогла замінити ООН у ролі глобального координатора з підтримання миру.

Таким чином, перший розділ закладає методологічну й теоретичну основу для подальшого аналізу практичної діяльності ООН у сучасних конфліктах, який буде здійснено у другому розділі магістерської роботи.

30

## **РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ ООН У ВРЕГУЛЮВАННІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ**

### **2.1. Участь ООН у врегулюванні близькосхідних конфліктів: Палестина, Ізраїль, Іран**

Після закінчення Другої світової війни міжнародна спільнота усвідомила, що світ потребує нового механізму підтримання миру. Кривавий досвід міжвоєнного періоду та безпорадність Ліги Націй продемонстрували, що

відсутність ефективної структури колективної безпеки неминуче призводить до глобальних катастроф. Саме з цього історичного контексту постала Організація Об'єднаних Націй, покликана запобігати війнам і врегульовувати конфлікти шляхом мирного діалогу. Проте вже перше серйозне випробування для нової системи виявило її слабкі місця – це був конфлікт у Палестині.

Питання Палестини стало першим міжнародним викликом, який перевіряв на міцність здатність ООН виконувати свій основний мандат – забезпечення миру. У 1947 році Генеральна Асамблея ухвалила резолюцію №181, яка передбачала розподіл британського мандату на дві держави – єврейську і арабську. Цей документ став не лише правовою, а й моральною основою створення держави Ізраїль. Проте арабські країни відкинули цей план, вважаючи його несправедливим, адже він передбачав передачу значної частини території новій єврейській державі, тоді як більшість населення становили араби. Внаслідок цього рішення замість миру вибухнула війна 1948 року [16].

ООН опинилася в епіцентрі нової геополітичної реальності, де зіткнулися постколоніальні інтереси, релігійні суперечності та боротьба за ресурси. Саме в

31

цей період виникла перша в історії миротворча місія – Організація спостерігачів ООН за перемир'ям (UNTSO). Вона мала обмежені повноваження, але стала прототипом для всіх подальших операцій із підтримання миру. Її створення ознаменувало перехід від концепції «миру через дипломатію» до практичного «миру через присутність».

Утім, миротворча діяльність ООН від самого початку наштовхнулася на труднощі. У вересні 1948 року бойовики сіоністської організації «Лехі» убили посередника ООН графа Фольке Бернадота, який запропонував компромісний план врегулювання конфлікту. Це стало трагічним свідченням того, що навіть міжнародна легітимність не гарантує безпеки тим, хто намагається встановити мир у зоні гострого протистояння.

Новий етап у відносинах між ООН та країнами Близького Сходу настав

після Суецької кризи 1956 року. Коли Ізраїль, Велика Британія і Франція здійснили військову операцію проти Єгипту після націоналізації Суецького каналу, Генеральна Асамблея ООН зібралася на надзвичайну сесію та ухвалила рішення про створення Надзвичайних сил ООН (UNEF I). Ця операція стала переломним моментом у світовій дипломатії – уперше міжнародна організація виступила не просто як майданчик для переговорів, а як активний суб'єкт безпеки, що має власні сили на місцях [27].

Діяльність UNEF I продемонструвала, що ООН здатна виступати гарантом стабільності навіть у регіоні, де великі держави мають суперечливі інтереси. Саме завдяки втручання ООН було досягнуто припинення вогню, а війська агресорів відведено. Водночас цей успіх мав і символічне значення – Організація показала, що може діяти незалежно від великих держав, спираючись на колективну волю міжнародного співтовариства. Проте після війни 1967 року, коли Ізраїль окупував Синай, Голанські висоти, Західний берег і Східний Єрусалим, світ знову побачив обмеженість миротворчих можливостей ООН.

32

Резолюція Ради Безпеки №242, ухвалена після цієї війни, стала одним із ключових документів в історії близькосхідного врегулювання. У ній було закріплено принцип «території в обмін на мир», який і сьогодні залишається основою для будь-яких мирних ініціатив. Проте реалізація цього принципу так і не відбулася через відсутність механізму примусу та залежність від доброї волі сторін. Резолюція мала рекомендаційний характер і не передбачала санкцій за її невиконання, що знову показало структурну слабкість міжнародного права.

Події 1973 року, відомі як «війна Судного дня», стали новим викликом для ООН. Попри розгубленість на перших етапах конфлікту, Організація оперативно ухвалила резолюцію №338, яка закликала до негайного припинення бойових дій і реалізації попередніх рішень. У результаті було створено Сили ООН зі спостереження за роз'єднанням (UNDOF), які діяли на Голанських висотах. Вони стали одним із найуспішніших прикладів стабілізуючої місії – протягом десятиліть UNDOF утримували баланс між Ізраїлем і Сирією, запобігаючи новій

війні.

1970– 1980-ті роки відзначилися посиленням ролі ООН як посередника, але водночас і втратою її монополії на миротворчі процеси. Після підписання Кемп Девідських угод 1978 року саме Сполучені Штати стали головним арбітром між Ізраїлем і арабським світом, тоді як ООН обмежилася функцією гаранта виконання домовленостей. Водночас у цей період розгорнулася Ліванська війна, у відповідь на яку Рада Безпеки створила Сили ООН у Лівані (UNIFIL). Їхнім завданням стало забезпечення безпеки цивільного населення та підтримка уряду Лівану, що втратив контроль над південними районами країни.

UNIFIL стали однією з наймасштабніших операцій миротворчості у світі. Незважаючи на численні труднощі, вони змогли стабілізувати ситуацію в зоні конфлікту, організувати обмін полоненими та запобігти перетворенню регіону на арену великої війни. Водночас часті напади на миротворців і загибель понад сотні військовослужбовців підкреслювали, що діяльність ООН пов'язана з реальними ризиками [30].

33

1980-ті роки позначилися ще одним масштабним конфліктом – війною між Іраном та Іраком (1980– 1988). ООН тривалий час не могла досягти консенсусу через суперечності між постійними членами Ради Безпеки, які підтримували протилежні сторони. Лише у 1987 році було ухвалено резолюцію 598, яка передбачала припинення бойових дій під контролем спостерігачів ООН. Ця війна, що забрала понад мільйон життів, знову продемонструвала безсилля міжнародного права перед політичною волею держав.

Попри це, ООН зуміла виступити арбітром у післявоєнному врегулюванні, організувавши місію з моніторингу кордону та демаркації спірних територій. Ірансько-іракська війна стала для Організації важливим уроком – ефективність дипломатії можлива лише тоді, коли сторони визнають її авторитет.

Після завершення «холодної війни» на початку 1990-х років світова політична система увійшла в нову епоху – період однополярності, коли

здавалося, що багатостороння дипломатія й колективна безпека отримали шанс на справжнє відродження. Саме тоді міжнародна спільнота поклала на ООН особливі надії, очікуючи, що вона стане головним механізмом збереження стабільності у світі. Близький Схід, як осередок тривалих конфліктів, мав стати перевіркою цих очікувань на практиці.

Однією з найважливіших ініціатив цього періоду став **мирний процес в Осло (1993 р.)**, започаткований за посередництва Норвегії. У його результаті було підписано Декларацію про принципи між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини (ОВП). Хоча ООН формально не виступала безпосереднім учасником переговорів, її підтримка забезпечила міжнародну легітимність цим домовленостям. Згодом під егідою ООН створено **Спеціальне координаторське бюро з питань мирного процесу на Близькому Сході (UNSCO)**, що займалося моніторингом виконання угод і сприяло створенню Палестинської національної адміністрації [34].

34

Мирний процес в Осло спочатку видавався значним дипломатичним проривом. На території Західного берега й сектора Гази було створено палестинські адміністрації, розпочалася передача частини повноважень ізраїльської влади. Проте вже наприкінці 1990-х ситуація почала погіршуватися: нові терористичні акти, політичні вбивства, розширення ізраїльських поселень призвели до поступового згортання процесу. У 2000 році вибухнула **Друга інтифада**, яка остаточно поховала надії на мир.

ООН реагувала на загострення серією резолюцій, у яких закликала сторони до припинення насильства, проте реальних інструментів тиску організація не мала. У 2004 році Міжнародний суд ООН визнав незаконним будівництво Ізраїлем «стіни безпеки» на палестинських територіях, проте це рішення залишилося без наслідків. Цей епізод вкотре продемонстрував головну суперечність у діяльності ООН – наявність правових норм без механізму примусу.

У той самий час ООН посилила гуманітарну складову своєї діяльності. Під егідою **UNRWA (Агентство ООН для допомоги палестинським біженцям)** було створено одну з наймасштабніших гуманітарних програм у світі. Сотні шкіл, лікарень, центрів соціальної допомоги діяли на території Лівану, Сирії, Йорданії, Гази та Західного берега. У 2010-х роках агентство забезпечувало підтримку понад п'яти мільйонів зареєстрованих біженців. Проте у XXI столітті UNRWA опинилося у фінансовій кризі, коли кілька донорів, зокрема США, скоротили свої внески.

Ситуація ще більше ускладнилася після спалаху **Арабської весни (2011 р.)**, що змінила політичну карту регіону. Війна в Сирії стала черговим іспитом для системи колективної безпеки. Рада Безпеки ООН не змогла ухвалити консолідоване рішення через вето Росії та Китаю, які блокували будь-які ініціативи, що передбачали санкції проти режиму Башара Асада. У результаті десятки резолюцій залишилися лише деклараціями [51].

35

ООН, однак, узяла на себе провідну роль у координації гуманітарної допомоги мільйонам сирійських біженців. Агентства **UNHCR, WFP, WHO, UNICEF** розгорнули програми підтримки в Лівані, Туреччині та Йорданії. Але через масштабність трагедії – понад 400 тисяч загиблих і 12 мільйонів переселенців – цих зусиль виявилось недостатньо.

Одним із найбільш значущих досягнень ООН у XXI столітті став **Спільний всеосяжний план дій (JCPOA)**, підписаний у 2015 році між Іраном, ЄС, США, Росією, Китаєм, Великою Британією, Францією та самим Іраном. Резолюція Ради Безпеки №2231 офіційно затвердила угоду, яка передбачала обмеження ядерної програми Ірану в обмін на зняття санкцій. Це був рідкісний випадок, коли дипломатичні інструменти ООН виявилися справді ефективними. Проте вже у 2018 році, після одностороннього виходу США з угоди, баланс було зруйновано, а система багатосторонньої довіри зазнала чергового удару.

Паралельно із політичними ініціативами ООН продовжувала виконувати

гуманітарні місії. Продовольча програма ООН (WFP), Світова організація охорони здоров'я (WHO) і Дитячий фонд (UNICEF) реалізовували програми допомоги не лише палестинцям, а й населенню Ємену, Судану, Малі, Сомалі та інших країн, що опинилися у зонах конфлікту. Близький Схід залишався регіоном, де концентрація зусиль ООН була найвищою, але ефективність найнижчою.

Окремої уваги заслуговує питання **права вето** у контексті близькосхідних конфліктів. За підрахунками дослідницьких центрів, із 1948 по 2023 рік у Раді Безпеки понад 45 резолюцій, пов'язаних із діями Ізраїлю, було заблоковано постійними членами – передусім США. Це створювало ситуацію, коли навіть грубі порушення міжнародного права залишалися безкарними. Як наслідок, в очах багатьох країн, зокрема арабських, ООН втратила статус нейтрального арбітра [72].

36

У 2020-х роках проблема близькосхідного врегулювання набула нового звучання на тлі глобальної поляризації та війни в Україні. Посилення напруження між Іраном та Ізраїлем, чергові раунди обстрілів Гази, гуманітарна катастрофа внаслідок ізраїльських операцій 2023– 2024 років – усе це стало черговим доказом того, що система колективної безпеки переживає глибоку кризу. ООН обмежилася закликами до припинення вогню, ухваленням гуманітарних резолюцій і організацією допомоги населенню, проте фактично не змогла вплинути на сторони конфлікту [63].

У відповідь на ці події Генеральна Асамблея ухвалила низку рішень, засуджуючи насильство з обох сторін і закликаючи до дотримання міжнародного гуманітарного права. Однак Рада Безпеки вкотре не змогла ухвалити жодного дієвого документа через вето США. Таке становище лише підсилює критику ООН як інституції, що «знає, але не діє».

Усе це свідчить про глибоку кризу довіри до міжнародних інституцій. Якщо в середині XX століття ООН сприймалася як символ глобальної надії, то

на початку XXI століття її все частіше розглядають як інструмент політичного балансування великих держав. При цьому не можна заперечувати, що без діяльності ООН гуманітарна ситуація в регіоні була б набагато гіршою [71].

Попри десятиліття безперервної присутності ООН на Близькому Сході, регіон залишається однією з найнестабільніших зон планети. У цьому контексті діяльність Організації стала своєрідним дзеркалом стану міжнародної системи безпеки: з одного боку – прагнення до миру, гуманітарна підтримка, правові ініціативи, а з іншого – політична безпорадність, залежність від інтересів великих держав і обмеженість мандатів миротворців.

Найбільш очевидною проблемою є **криза ефективності Ради Безпеки ООН**, що зумовлена механізмом права вето. Близькосхідний конфлікт став хрестоматійним прикладом того, як це право може перетворитися на інструмент політичного шантажу. З 1948 року десятки резолюцій, що стосувалися дій

37

Ізраїлю або підтримки палестинського народу, блокувалися постійними членами Ради, насамперед США. Така ситуація створює подвійні стандарти: ООН різко реагує на дії одних держав, але залишається бездіяльною щодо інших, якщо цього потребує політична кон'юнктура [54].

Другою фундаментальною проблемою є **обмеженість миротворчого інструментарію**. Миротворчі операції UNTSO, UNDOF, UNIFIL – це найстаріші місії ООН у світі, але жодна з них не призвела до остаточного розв'язання конфліктів, які стали їхнім предметом. Їхній мандат полягає у спостереженні за припиненням вогню, але не дає права на застосування сили для припинення агресії чи захисту цивільного населення. Як наслідок, ці місії перетворюються на інструменти «підтримки статус-кво» – стабілізації без прогресу.

Третій аспект – **втрата довіри до ООН з боку регіональних акторів**. Ізраїль традиційно звинувачує організацію в упередженості, арабські держави – у потуранні агресору, а Іран – у вибірковому застосуванні міжнародного права. Така асиметрія сприйняття призвела до того, що ООН дедалі частіше

сприймається не як арбітр, а як символ безсилля глобального управління.

Окрім політичного виміру, важливим є і **гуманітарний контекст діяльності ООН**. Агентства UNRWA, WFP, WHO, UNICEF і UNDP продовжують надавати допомогу мільйонам людей, зокрема палестинським біженцям, сирійським переселенцям та жертвам конфліктів у Ємені й Судані. Без цієї системи підтримки регіон давно опинився б у стані повного соціального колапсу. Проте навіть гуманітарна діяльність дедалі більше залежить від політичних факторів: скорочення внесків донорів, загострення конфліктів і поляризація позицій членів ООН ставлять під сумнів сталий характер таких програм.

Водночас у діяльності ООН на Близькому Сході простежується парадокс: чим довше організація присутня у регіоні, тим менше її сприймають як інструмент розв'язання конфліктів. Це пояснюється не лише структурними

38

обмеженнями, а й зміною природи воєн. Якщо раніше конфлікти були міждержавними, то нині вони набули **гібридного та асиметричного характеру**, де діють недержавні актори – терористичні угруповання, приватні армії, політичні рухи, що не визнають міжнародного права. Миротворчі місії, створені для традиційних війн, не пристосовані до боротьби з такими загрозами [65].

Особливо показовим є ставлення до принципу **«відповідальності захищати» (Responsibility to Protect, R2P)**, ухваленого ООН у 2005 році. Хоча він передбачає право міжнародної спільноти втручатися для запобігання масовим злочинам, на практиці цей принцип застосовується вибірково. В Іраку, Лівії, Сирії та Палестині міжнародна спільнота діяла нерішуче або взагалі самоусунулася. Це підриває довіру до ідеї універсальності прав людини, яка є наріжним каменем Статуту ООН.

Важливою тенденцією останніх років стало **посилення ролі Генеральної Асамблеї** як альтернативного центру ухвалення рішень. Коли Рада Безпеки блокує резолюції, Генасамблея бере на себе морально-політичну функцію,

ухвалюючи документи, що відображають позицію більшості країн світу. Саме так сталося у 2023 році, коли, попри вето США, Генеральна Асамблея ухвалила резолюцію, яка закликала до негайного припинення вогню в Секторі Гази та засудила насильство проти цивільного населення. Хоча такі рішення не мають обов'язкової сили, вони формують глобальний політичний тиск, який з часом може змінити динаміку конфлікту [70].

Оцінюючи загальний внесок ООН у близькосхідне врегулювання, можна виокремити кілька ключових висновків. По-перше, Організація залишається **незамінною платформою для діалогу**, що дозволяє уникати повномасштабних міждержавних війн. Без посередництва ООН війна 1973 року могла б перерости у третю світову. По-друге, її гуманітарна діяльність відіграє життєво важливу роль у збереженні соціальної стабільності. По-третє, правова база, створена ООН (резолюції 181, 242, 338, 2334 та інші), становить основу для майбутнього

39

політичного врегулювання, навіть якщо сьогодні вона залишається нереалізованою [69].

Проте головне – досвід Близького Сходу продемонстрував **межі колективної безпеки у її класичному вигляді**. Система, створена у 1945 році, більше не відповідає реаліям XXI століття. Вона побудована на припущенні, що великі держави діятимуть спільно заради миру, але на практиці саме вони стають головними джерелами блокування колективних рішень.

Отже, роль ООН у близькосхідних конфліктах – це приклад водночас важливих досягнень і глибоких суперечностей. Організація довела, що може стабілізувати ситуацію, але не здатна змінити її фундаментально. Вона вміє лікувати наслідки, але не усуває причини. У цьому полягає її головна дилема – між моральною відповідальністю і політичною безпорадністю [66].

У сучасних умовах Близький Схід став дзеркалом світової політики, де стикаються національні інтереси, релігійні переконання, енергетичні ресурси і глобальні амбіції. Відсутність прогресу у врегулюванні ізраїльсько

палестинського конфлікту, провал реформ Ради Безпеки, невиконання ключових резолюцій – усе це свідчить про глибоку кризу самої ідеї багатосторонності. Водночас без ООН світ не має жодного іншого універсального механізму, здатного принаймні утримувати крихкий баланс між війною і миром.

Цей досвід набуває особливої актуальності у контексті російсько-української війни, яка стала найсерйознішим викликом для системи колективної безпеки з часу заснування ООН. Як і на Близькому Сході, Організація опинилася перед дилемою: як реагувати на порушення міжнародного права, коли агресором є постійний член Ради Безпеки, що володіє правом вето? Саме на цьому прикладі – на реакції ООН на агресію Росії проти України – найчіткіше проявляється глибинна криза структури, створеної для гарантії миру, але паралізованої власними правилами [67].

40

## **2.2. Реакція ООН на російсько-українську війну: виклики системі колективної безпеки**

Початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року став безпрецедентним викликом для всієї системи міжнародної безпеки, створеної після 1945 року. Це була перша збройна агресія такого масштабу в Європі після Другої світової війни, здійснена державою – постійним членом Ради Безпеки ООН, тобто суб'єктом, який мав би бути гарантом миру, а не його порушником. Така ситуація поставила Організацію Об'єднаних Націй перед екзистенційною дилемою: чи здатна вона залишатися ефективною у світі, де її засновники самі порушують основні принципи Статуту?

Від самого початку війни реакція ООН була неоднозначною. 24 лютого 2022 року, у день початку вторгнення, Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш закликав Росію «негайно припинити операцію» і «дати шанс дипломатії», проте його звернення залишилося без відповіді. Уже 25 лютого Рада Безпеки ООН розглянула проєкт резолюції, який засуджував агресію та вимагав виведення російських військ з України. Документ отримав підтримку 11 членів,

але був заблокований через вето Росії. Це стало першим сигналом, що механізм колективної безпеки фактично паралізований [1].

Після цього ініціатива перейшла до **Генеральної Асамблеї**, де право вето не діє. 2 березня 2022 року вона ухвалила резолюцію №ES-11/1, якою засудила вторгнення, вимагаючи від Росії «негайного, повного та безумовного виведення всіх своїх збройних сил із території України». За документ проголосувало 141 держава, проти – лише п'ять (Росія, Білорусь, Сирія, Еритрея та Північна Корея). Ця подія стала символічним моментом – абсолютна більшість міжнародної спільноти визнала дії Росії актом агресії, що суперечить Статуту ООН.

Водночас Рада Безпеки продовжувала демонструвати свою безпорадність. Протягом 2022–2023 років було проведено понад 60 засідань, присвячених війні в Україні, однак жодне рішення, здатне реально вплинути на ситуацію, не було

41

ухвалене. Кожна спроба засудження агресора наштовхувалася на російське вето, а подекуди й на стриманість Китаю. Така ситуація викликала глибоку кризу довіри до Ради Безпеки як до головного органу, що мав би забезпечувати мир і безпеку у світі.

З огляду на це Генеральна Асамблея стала фактичним морально політичним центром ухвалення рішень. Упродовж 2022–2024 років вона прийняла низку важливих документів, серед яких – резолюція №ES-11/2 (24 березня 2022 р.), яка засудила гуманітарні порушення під час війни, резолюція №ES-11/3 (7 квітня 2022 р.), якою Росію було позбавлено членства у Раді ООН з прав людини, та резолюція №ES-11/6 (23 лютого 2023 р.), яка підтвердила прихильність держав до територіальної цілісності України.

Паралельно діяли гуманітарні структури системи ООН. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (**UNHCR**) координувало прийом мільйонів українців у країнах Європи, Всесвітня продовольча програма (**WFP**) забезпечувала доставку харчів і медикаментів у зони бойових дій, а ВООЗ розгортала медичні місії у прифронтових областях. За даними Управління з

координації гуманітарних питань (**ОСНА**), лише протягом першого року війни допомогу ООН отримали понад 15 мільйонів людей в Україні [2].

Важливим елементом діяльності ООН стало розслідування **порушень міжнародного гуманітарного права**. У березні 2022 року Рада ООН з прав людини створила **незалежну міжнародну комісію з розслідування подій в Україні**, яка документувала факти воєнних злочинів, зокрема в Бучі, Ірпені, Маріуполі. Її звіти стали доказовою базою для подальших розслідувань у Міжнародному кримінальному суді, який згодом видав ордер на арешт президента РФ Володимира Путіна. Хоча МКС формально не є органом ООН, він діє в тісній координації з нею, що підкреслює важливість системи глобальної правової взаємодії [70].

42

Попри активну гуманітарну та правозахисну діяльність, ООН зазнала критики з боку експертів і громадськості через відсутність реальних механізмів примусу. Право вето фактично зробило неможливим ухвалення будь-яких санкційних або військових рішень щодо держави-агресора. Як і у випадку з Ізраїлем на Близькому Сході, Рада Безпеки знову виявилася паралізованою, підтвердивши, що система колективної безпеки не здатна діяти, коли порушником є її член-засновник.

Показовим прикладом цього паралічу стала ситуація під час обговорення наслідків знищення російськими військами критичної інфраструктури України – зокрема обстрілів енергетичних об'єктів восени 2022 року та підриву Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року. Попри очевидні факти гуманітарної катастрофи, Рада Безпеки не змогла навіть ухвалити заяву голови через позицію Росії. У підсумку роль ООН знову обмежилася збором даних і координацією допомоги постраждалим [10].

Водночас на політичному рівні Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш намагався виступати посередником у питаннях гуманітарного доступу та глобальної продовольчої безпеки. Одним із його ключових досягнень стала

**зернова угода** (липень 2022 р.), підписана між Україною, Туреччиною, Росією та ООН, яка дозволила експортувати українське зерно з чорноморських портів. Ця ініціатива запобігла продовольчій кризі в десятках країн Африки та Азії, але її дія була перервана у 2023 році через вихід Росії з угоди. Попри це, саме участь ООН у переговорах продемонструвала, що навіть у критичних умовах вона може відігравати роль посередника й стабілізатора глобальних процесів.

Ще одним аспектом діяльності ООН стала **координація санкційної політики**. Хоча сама Організація не запроваджує санкції, її спеціалізовані комітети здійснюють моніторинг їхнього дотримання. При цьому слід зазначити, що у випадку з Росією колективні санкції ухвалювалися не в межах ООН, а на рівні регіональних об'єднань – ЄС, G7, НАТО. Це підкреслило кризу глобального механізму: світова система безпеки дедалі більше зміщується у бік

43

регіональної координації, тоді як універсальні інститути залишаються паралізованими [70].

Незважаючи на обмеженість політичних рішень, діяльність структур ООН мала величезне гуманітарне значення. За підрахунками Програми розвитку ООН (UNDP), загальні втрати української економіки від війни лише за перший рік сягнули понад 135 мільярдів доларів, а рівень бідності зріс із 5% до понад 25% населення. Саме ООН ініціювала створення міжнародної платформи для оцінки відновлення – **Ukraine Recovery Platform**, яка об'єднує уряди, банки розвитку та благодійні організації [17].

Загалом, перший рік повномасштабної війни став лакмусовим тестом для ООН. Організація виявилася здатною діяти як гуманітарний і моральний центр, але безсила як механізм колективної безпеки. На практиці це означає, що система, створена для запобігання війнам, не має реальних інструментів примусу до миру, коли порушник – сам її гарант.

У 2023–2024 роках ООН продовжувала зіштовхуватися з дедалі гострішою кризою ефективності у контексті російсько-української війни. Попри сотні

засідань, заяв і звітів, Рада Безпеки залишалася паралізованою. Будь-які спроби ухвалити рішення, що прямо називають Росію агресором або передбачають санкційні заходи, негайно блокувалися Москвою. Це породило масштабну міжнародну дискусію про необхідність **реформи Ради Безпеки** [66].

Дискусії щодо її оновлення тривали давно, але саме війна в Україні надала їм нового імпульсу. Зокрема, дедалі більше держав – від Японії до Бразилії, від Індії до Німеччини – почали наполягати на розширенні складу постійних членів і запровадженні обмежень на використання вето в разі масових порушень міжнародного права. Україна виступила однією з найпослідовніших прихильниць реформування ООН, закликаючи позбавити Росію місця у Раді Безпеки, яке вона займає без правової підстави з 1991 року як «спадкоємиця» СРСР.

44

Хоча така пропозиція не отримала практичної реалізації, сам факт її широкого обговорення засвідчив глибоку кризу довіри до нинішньої системи колективної безпеки. Згідно з логікою Статуту, Рада Безпеки мала б бути головним гарантом миру, проте фактично перетворилася на арену дипломатичних протистоянь. Це стало очевидним під час низки епізодів, зокрема після масованих обстрілів українських міст наприкінці 2023 року, коли навіть технічне узгодження спільної заяви про засудження атак на цивільне населення виявилось неможливим [64].

У цих умовах дедалі важливішою ставала **роль Генеральної Асамблеї**. 23 лютого 2023 року, у річницю вторгнення, вона ухвалила резолюцію №ES-11/6, яка підтвердила відданість міжнародної спільноти принципам Статуту ООН та засудила анексію Росією українських територій. За неї проголосувало 141 держава, що вкотре показало ізоляцію Росії на дипломатичному рівні. Пізніше, у жовтні 2023 року, Генасамблея ухвалила ще один документ, у якому підтримала створення **міжнародного компенсаційного механізму**, покликаного забезпечити виплату Україні репарацій за завдані збитки.

Паралельно розвивалася **гуманітарна діяльність ООН**, масштаби якої були безпрецедентними для Європи після Другої світової війни. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців повідомило, що до кінця 2023 року кількість українців, які покинули свої домівки, перевищила 14 мільйонів осіб, з них понад 6 мільйонів стали зовнішніми біженцями. У межах гуманітарного плану ОСНА на 2023 рік було залучено понад 3,9 мільярда доларів, які спрямовувалися на відновлення інфраструктури, забезпечення житлом, водою, електроенергією та медичною допомогою [18].

Окремо слід відзначити діяльність **Продовольчої програми ООН (WFP)**, яка в умовах систематичних обстрілів українських портів організовувала постачання зерна до країн Африки та Близького Сходу. Ці поставки мали не лише економічне, а й політичне значення, адже вони демонстрували, що Україна

45

залишається надійним партнером для світового ринку продовольства навіть під час війни [62].

ООН також активно долучалася до **правозахисного моніторингу**. Місія ООН з прав людини в Україні (HRMMU), яка працює в країні з 2014 року, регулярно публікувала доповіді про стан цивільного населення, обстріли, катування, депортації та інші порушення гуманітарного права. У своїх звітах за 2023–2024 роки місія неодноразово наголошувала на системному характері злочинів, скоєних російськими військами, зокрема примусовому переміщенні дітей та руйнуванні об'єктів цивільної інфраструктури.

Водночас ці зусилля мали переважно документальний характер. ООН не мала реальних механізмів, щоб змусити Росію виконувати міжнародні норми. Це стало очевидним і в питанні **депортації українських дітей**, коли після численних звернень дитячий фонд ООН (UNICEF) і Верховний комісар з прав людини не змогли домогтися їхнього повернення. Попри міжнародний резонанс, інституційна спроможність ООН виявилася обмеженою правовими процедурами й браком політичного тиску.

Показовим моментом стала також дискусія про **відновлення України**. Програма розвитку ООН (UNDP) та Світовий банк під егідою ООН у 2023 році представили спільний звіт, у якому оцінили збитки від війни у понад 411 мільярдів доларів США. На основі цього звіту було започатковано платформу **“United for Ukraine”**, покликану координувати донорські зусилля держав і приватного сектору. Ця ініціатива продемонструвала, що навіть за відсутності політичного впливу, ООН може відігравати роль системного координатора міжнародної допомоги та відбудови [20].

Ще одним важливим напрямом роботи стала **співпраця ООН із Міжнародним кримінальним судом (МКС)** та іншими органами міжнародного правосуддя. Хоча МКС не входить до структури ООН, його діяльність доповнює роботу Генеральної Асамблеї та Ради ООН з прав людини. У березні 2023 року

46

МКС видав ордер на арешт президента РФ Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової за звинуваченням у незаконному вивезенні дітей з окупованих територій. Це рішення мало величезний символічний ефект – воно підтвердило, що навіть найвищі посадові особи держави-агресора не є недоторканими [57].

Паралельно Міжнародний суд ООН у Гаазі розглядав позови України проти Росії за порушення Конвенції про геноцид і Конвенції про фінансування тероризму. Хоча процес тривав довго, сам факт участі найвищого судового органу ООН у розгляді справи про агресію постійного члена Ради Безпеки став історичним. Суд визнав свою юрисдикцію у справі «Україна проти Росії» й розпочав слухання по суті у 2023 році, що свідчило про поступове відновлення ролі міжнародного права як інструменту відповідальності.

Незважаючи на це, глобальний дискурс про роль ООН залишався переважно критичним. У політичних і наукових колах дедалі частіше лунали твердження, що Організація перетворилася на «моральний, а не безпековий центр». Її гуманітарна діяльність безумовно важлива, але відсутність впливу на

політичні процеси ставить під сумнів саму ідею колективної безпеки. Експерти наголошували: якщо інституція не може зупинити війну, розв'язану її членом засновником, то вона втрачає свій первинний сенс.

У цих умовах дедалі гучніше почали звучати **пропозиції про реформу системи вето**. Франція, Мексика та Ліхтенштейн запропонували ініціативу, згідно з якою постійні члени Ради Безпеки мали б добровільно утримуватися від використання вето у випадках масових порушень прав людини чи актів агресії. Цю ідею підтримали понад сто держав, але вона залишилася на рівні декларацій. Водночас сам факт її обговорення на найвищому рівні свідчив про зміну міжнародного клімату: навіть союзники великих держав усвідомили, що без реформ система ООН ризикує втратити довіру [55].

47

Попри всю складність політичного контексту, діяльність ООН у 2023–2024 роках дозволила зберегти глобальну увагу до українського питання. Завдяки регулярним засіданням Генеральної Асамблеї, виступам Президента України Володимира Зеленського на сесіях ООН, ухваленню тематичних звітів і розслідувань, війна залишалася у центрі міжнародного порядку денного. Це мало величезне морально-політичне значення, адже агресор не зміг перетворити війну на «локальний конфлікт» [21].

Таким чином, діяльність ООН у 2023–2024 роках продовжила демонструвати двоїстість її природи: потужну гуманітарну присутність і водночас політичну безпорадність. Вона залишалася моральним арбітром, але не гарантом миру. І саме це – головний урок сучасності: колективна безпека без колективної відповідальності не працює.

Російсько-українська війна стала не лише трагедією для мільйонів людей, а й глобальним випробуванням для міжнародної системи, побудованої після 1945 року. Жодна інша подія XXI століття не оголила настільки чітко кризу механізмів колективної безпеки, як агресія держави – постійного члена Ради Безпеки ООН. Ця війна поставила Організацію перед вибором: або змінюватися,

або визнати власну історичну неспроможність виконувати засадничу функцію – запобігання війнам і підтримання миру [46].

Передусім війна в Україні стала **демонстрацією обмеженості права вето**. Саме цей механізм, який мав гарантувати стабільність, перетворився на головний інструмент бездіяльності. Коли держава, що сама володіє правом вето, є агресором, система втрачає сенс. Кожна спроба Ради Безпеки засудити напад або ухвалити практичне рішення щодо притягнення Росії до відповідальності наштовхується на блокування з боку Москви. Таким чином, найважливіший орган ООН став заручником власних засновницьких принципів.

На відміну від попередніх конфліктів, де ООН могла виступати посередником (наприклад, у близькосхідних війнах чи під час війни в Кореї), у

48

випадку з Україною її політична роль виявилася майже символічною. Навіть заклики Генерального секретаря ООН до припинення бойових дій не мали жодного впливу. Це показало, що у сучасному світі **моральний авторитет не компенсує відсутності реального механізму впливу** [25].

Водночас варто визнати, що гуманітарна складова діяльності ООН залишалася потужною та життєво необхідною. Мільйони українців отримали допомогу від агентств системи ООН – від продуктів харчування до медикаментів, тимчасового житла, психологічної підтримки, відновлення шкіл і лікарень. Програма розвитку ООН, UNICEF, UNHCR, WFP, WHO, OCHA – усі ці структури продемонстрували, що навіть за повної політичної паралізації глобальна система гуманітарного реагування здатна функціонувати ефективно. У цьому сенсі ООН залишилася символом солідарності людства.

Проте гуманітарна місія, якою б масштабною вона не була, не може замінити політичну функцію. Відсутність реакції на порушення Статуту ООН підриває довіру до міжнародного права. Якщо у 1990-х роках світ бачив у Раді Безпеки гаранта колективної дії, то тепер її дедалі частіше розглядають як інструмент дипломатичного блокування. Це не лише поглиблює кризу ООН, а й

сприяє формуванню **паралельних систем безпеки**, заснованих на регіональних чи політичних союзах – таких як НАТО, ЄС, АСЕАН чи Африканський Союз.

У цьому контексті війна в Україні показала, що **світова архітектура безпеки переходить від універсалізму до фрагментації**. Якщо після 1945 року головною гарантією миру вважалася колективна відповідальність усіх держав, то нині кожен регіон дедалі частіше вибудовує власну систему оборони. Це створює ризик для майбутнього ООН: її роль може обмежитися функцією координатора гуманітарних і правозахисних програм, тоді як реальні безпекові питання вирішуватимуться поза її межами [44].

Разом із тим, війна в Україні започаткувала важливі процеси **інституційного переосмислення** всередині самої ООН. Ініціатива

49

Ліхтенштейну, ухвалена Генеральною Асамблеєю у 2022 році, зобов'язала постійних членів Ради Безпеки пояснювати причини використання вето перед усіма членами Організації. Це не усуває сам механізм блокування, але підвищує політичну прозорість і посилює моральну відповідальність за такі дії.

Ще одним наслідком війни стало посилення **ролі міжнародного права та судових механізмів у межах системи ООН**. Позови України до Міжнародного суду ООН, ордери МКС, створення майбутнього компенсаційного механізму – усе це демонструє нову тенденцію: від політичних рішень до юридичних інструментів. Світ дедалі частіше спирається не на консенсус великих держав, а на принцип верховенства права. У цьому сенсі війна, попри всю її трагедію, може стати каталізатором еволюції ООН у напрямку більшої правової незалежності [31].

Не менш важливим наслідком стала **моральна консолідація міжнародної спільноти**. Уперше з часів холодної війни більшість держав світу – понад дві третини членів ООН – одностайно засудили агресію, підтвердивши прихильність до Статуту. Це створює унікальний прецедент, коли навіть за відсутності політичного інструменту Організація зберігає моральну

легітимність.

Проте така моральна єдність не знімає питання про майбутнє самої ООН. Її криза має **структурний характер**. Вона пов'язана не лише з правом вето, а й з архітектурою світової влади, що склалася після 1945 року. Тодішня система відображала баланс сил переможців у Другій світовій війні, але не відповідає реаліям XXI століття, де з'явилися нові центри впливу – Індія, Бразилія, Південна Африка, Туреччина. Без урахування цих акторів і без реформування Ради Безпеки жодна система колективної безпеки не зможе бути легітимною.

Таким чином, війна в Україні не лише загострила кризу ООН, а й відкрила можливість її оновлення. Досвід цього конфлікту показує, що глобальна стабільність більше не може ґрунтуватися виключно на політичних

50

домовленостях п'яти держав. Світ потребує нової парадигми, заснованої на **рівності, праві, відповідальності та прозорості**. У цьому полягає головний урок російсько-української війни для системи колективної безпеки: вона або еволюціонує, або зникне під тиском нових викликів.

З позиції України, реакція ООН мала подвійний ефект. З одного боку, Організація не змогла запобігти агресії чи примусити агресора до миру; з іншого – саме завдяки її структурі вдалося консолідувати міжнародну спільноту, мобілізувати гуманітарну підтримку та документально зафіксувати порушення міжнародного права. Це дозволяє говорити, що **ефективність ООН у сучасному світі слід вимірювати не силою, а впливом – не швидкістю рішень, а здатністю формувати глобальну позицію [35]**.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що війна в Україні стала лакмусовим тестом для системи колективної безпеки. Вона виявила всі її вразливості – від політичної залежності до процедурних обмежень, але водночас показала, що навіть у найскладніших умовах ООН залишається ключовою платформою для міжнародного діалогу. І хоча нинішня модель Організації вичерпала себе, потенціал для її оновлення все ще зберігається.

Цей висновок логічно підводить до подальшого аналізу **глобальних проблем ефективності системи колективної безпеки ООН**, який стане предметом розгляду в наступному підрозділі. Саме на прикладі війни в Україні стало очевидно, що без глибоких інституційних реформ Організація ризикує втратити свій статус не лише як гаранта миру, а й як символу міжнародної справедливості.

### **2.3. Роль ООН у врегулюванні конфліктів в Африці та Азії**

Після закінчення холодної війни саме Африка та Азія стали головними аренами миротворчої діяльності Організації Об'єднаних Націй. Ці континенти охопили найбільшу кількість збройних конфліктів, гуманітарних криз і міжетнічних зіткнень, що вимагали системного втручання міжнародної

51

спільноти. Саме тут ООН реалізувала більшість своїх операцій з підтримання миру, випробовуючи нові підходи до стабілізації, посередництва та постконфліктного відновлення [67].

Африка стала справжнім полігоном для миротворчих місій ООН. Серед найбільш відомих прикладів – Судан, Малі, Демократична Республіка Конго (ДРК) і Центральноафриканська Республіка (ЦАР). Кожен із цих конфліктів мав власну динаміку, але всі вони демонстрували схожі закономірності: слабкість державних інститутів, етнічні розбіжності, боротьбу за ресурси та втручання зовнішніх акторів. Усі ці фактори ускладнювали діяльність миротворчих контингентів і призводили до тривалості місій на десятиліття.

Одним із наймасштабніших конфліктів на континенті був **суданський**. Після багаторічної громадянської війни, що завершилася утворенням Південного Судану в 2011 році, ООН розгорнула місію **UNMISS (United Nations Mission in South Sudan)**. Її завданням було сприяти реалізації мирної угоди, захищати цивільне населення та підтримувати процес державотворення. Проте згодом нова країна знову занурилася у внутрішні міжетнічні конфлікти, які переросли у

збройне протистояння між президентом Сальвою Кіїром та його суперником Рієком Мачаром. Попри активну участь миротворців, насильство не припинилося. Місія ООН була змушена зосередитися переважно на евакуації мирних жителів і забезпеченні гуманітарних коридорів, що свідчило про обмеженість її реальних можливостей впливу [7].

Інший ключовий приклад – **Малі**, де у 2013 році ООН створила місію **MINUSMA (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali)**. Її метою було відновлення стабільності після військового перевороту та вторгнення ісламістських угруповань у північні регіони країни. Це одна з найбільш небезпечних місій ООН: за роки її діяльності загинуло понад 300 миротворців, що перевищує втрати в інших регіонах. Попри колосальні ресурси, ситуація в Малі залишалася нестабільною, а до 2023 року уряд країни навіть закликав до виведення миротворчих сил, вважаючи їх неефективними [66].

52

Важливу роль у миротворчій діяльності ООН відігравала також **Демократична Республіка Конго**, де з 1999 року функціонує місія **MONUSCO (United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo)** – одна з найдорожчих і найтриваліших в історії Організації. Завданням місії було стабілізувати ситуацію у східних провінціях, де діяли численні збройні угруповання. Незважаючи на часткові успіхи у роззброєнні бойовиків і забезпеченні гуманітарного доступу, конфлікт так і не був повністю врегульований. У 2022–2023 роках ситуація знову загострилася через активність руху M23, що поставило під сумнів ефективність двох десятиліть миротворчих зусиль [10].

Не менш показовим є досвід **Центральноафриканської Республіки (ЦАР)**, де у 2014 році розпочала роботу місія **MINUSCA (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic)**. Її мандат передбачав захист цивільного населення, сприяння політичному діалогу та підтримку виборчого процесу. Попри присутність кількох тисяч миротворців, країна залишалася в стані нестабільності, а уряд

контролював лише частину території. Вплив місії був обмежений через брак фінансування, слабку координацію з регіональними організаціями (зокрема Африканським Союзом) і низьку довіру місцевого населення.

Загалом африканські миротворчі місії ООН ілюструють головну дилему колективної безпеки: Організація здатна розгортати значні ресурси, але не завжди має політичну вагу, щоб забезпечити стійкий мир. Її присутність часто стабілізує ситуацію тимчасово, не усуваючи першопричин конфлікту – бідності, корупції, відсутності державного контролю над територіями. Це породжує феномен «затяжних миротворчих операцій», які тривають десятиліттями без видимих стратегічних результатів.

Діяльність ООН у сфері миротворчості в Африці стала одним із наймасштабніших напрямів її роботи за останні десятиліття. За підрахунками Департаменту операцій з підтримання миру (ДРКО), станом на 2024 рік понад

53

60% усіх миротворчих місій Організації розгорнуті саме на африканському континенті. Їхня загальна чисельність перевищує 70 тисяч військовослужбовців, поліцейських і цивільних працівників, а щорічний бюджет сягає понад 6 мільярдів доларів США. Це свідчить про колосальні зусилля, які спрямовуються на забезпечення стабільності, але водночас порушує питання – чи відповідають ці витрати реальним результатам [12].

### **Місія UNMISS у Південному Судані**

**United Nations Mission in South Sudan (UNMISS)** була створена у 2011 році після проголошення незалежності Південного Судану – наймолодшої держави світу. Її головна мета полягала у сприянні мирному процесу, побудові державних інститутів і захисті цивільного населення. Місія нараховувала близько 17 тисяч осіб, включаючи військовий, поліцейський і цивільний персонал.

Попри значні ресурси, ситуація у країні залишалася нестабільною. У 2013

році між президентом Сальвою Кіїром (етнічна група дінка) та його колишнім заступником Ріеком Мачаром (нуер) спалахнули збройні сутички, які переросли у громадянську війну. UNMISS опинилася у надзвичайно складному становищі: миротворці стали фактичним бар'єром між ворогуючими сторонами, рятуючи десятки тисяч біженців у своїх базах. За офіційними даними ООН, станом на 2024 рік у межах об'єктів UNMISS тимчасово перебувало понад 200 тисяч осіб, що є безпрецедентним випадком в історії місій [19].

Основним здобутком UNMISS стало збереження базової гуманітарної присутності та недопущення геноциду під час найгостріших етапів конфлікту. Водночас місія не змогла домогтися стабільного політичного врегулювання. Попри підписання мирної угоди 2018 року, збройні сутички продовжувалися, а державна влада залишалася слабкою. Аналітики відзначають, що UNMISS стала заручником власного мандату: вона мала обмежені повноваження на застосування сили, а отже – не могла забезпечити реальний примус до миру [68].

54

### **Місія MINUSMA у Малі**

**United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali (MINUSMA)** розпочала свою діяльність у 2013 році у відповідь на загрозу дестабілізації держави після повстання туарегів та наступу ісламістських угруповань на північ країни. Її мандат охоплював широкий спектр завдань – від сприяння мирному процесу до відновлення державних інституцій і захисту цивільного населення.

MINUSMA стала однією з найнебезпечніших операцій в історії ООН. За роки її існування загинуло понад 300 миротворців, а понад 700 отримали поранення. Високий рівень ризику пояснювався особливостями конфлікту – повстанці використовували тактику терористичних атак і засідок, що ускладнювало дії миротворців. Попри мужність контингенту, місія постійно стикалася з браком технічного забезпечення, розвідувальних даних і погодженості між учасниками.

У політичному сенсі MINUSMA виявилася жертвою геополітичних суперечностей. Франція, яка підтримувала місію в межах операції «Бархан», поступово скорочувала свою присутність через погіршення відносин із владою Малі. У 2023 році уряд країни офіційно звернувся до ООН із проханням про завершення місії, звинувативши її в «неефективності». Рада Безпеки ухвалила рішення про поступове згортання операції до кінця 2024 року. Це стало символом серйозної кризи довіри між африканськими урядами й міжнародними структурами, зокрема до ролі ООН як посередника.

Попри критику, експерти визнають, що завдяки MINUSMA вдалося запобігти розпаду Малі як держави, стабілізувати великі міста, зокрема Гао та Тімбукту, і створити умови для гуманітарної допомоги. Проте глибинні причини конфлікту – соціальна нерівність, етнічна фрагментація, зовнішній вплив ісламістських мереж – залишилися невирішеними [23].

### **Місія MONUSCO у Демократичній Республіці Конго**

55

Найдовшою і найдорожчою місією ООН стала **MONUSCO (United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo)**, що функціонує з 1999 року. Вона стала правонаступницею попередньої операції MONUC, розпочатої після громадянських війн кінця 1990-х років. Її мандат передбачав захист цивільного населення, роззброєння бойовиків, підтримку демократичних процесів і допомогу у відбудові інституцій.

Попри виділення понад 15 мільярдів доларів за два десятиліття, результати MONUSCO залишаються суперечливими. Конфлікт у східній частині країни не припиняється: діють десятки збройних угруповань, зокрема M23, Allied Democratic Forces (ADF) та інші. Хоча місія сприяла проведенню виборів і відновленню частини інфраструктури, вона не змогла гарантувати безпеку на постійній основі.

Особливо гострою стала ситуація у 2022– 2023 роках, коли протести місцевого населення проти присутності ООН призвели до загибелі кількох

миротворців. Люди звинувачували Організацію в бездіяльності та нездатності захистити їх від нападів. У відповідь керівництво ООН заявило про поступове скорочення місії з перспективою завершення її роботи до 2025 року.

Попри критику, MONUSCO залишається символом наймасштабнішого миротворчого експерименту ООН. Вона створила модель багатовимірного підходу – поєднання військової, політичної, гуманітарної та правозахисної компонент. Проте досвід Конго засвідчив, що навіть найпотужніша структура без політичної волі місцевих еліт не здатна досягти стійкого миру [70].

Таким чином, аналіз африканських місій ООН демонструє суперечливий баланс між зусиллями та результатами. З одного боку, миротворці щодня рятують тисячі життів, сприяють роззброєнню бойовиків, забезпечують гуманітарну допомогу. З іншого – структурні причини конфліктів залишаються незмінними, а стабільність досягається лише тимчасово. Це підтверджує тезу, що миротворчі місії ефективні лише тоді, коли вони спираються на політичний

56

консенсус, економічну підтримку й довіру місцевого населення. Без цього вони перетворюються на довготривалі, але малорезультативні операції [63].

Якщо Африка стала полігоном для класичних миротворчих операцій із застосуванням військових контингентів, то в Азії роль ООН значно ширша і водночас складніша. Тут Організація часто виступає не як військовий, а як політичний та гуманітарний актор – координатор процесів відновлення, роззброєння, демократизації та боротьби з бідністю, яка є джерелом багатьох конфліктів. Найбільш показовими є приклади **Афганістану** та **М'янми**, де роль ООН залишається критично важливою попри складність політичних умов.

### **Афганістан: гуманітарна та політична місія UNAMA**

Після падіння уряду Афганістану в серпні 2021 року та повернення до влади руху «Талібан» країна опинилася в глибокій соціально-економічній кризі. ООН через **Місію з допомоги Афганістану (UNAMA)** продовжила діяти як

єдиний міжнародний посередник між новим режимом і зовнішнім світом. На відміну від африканських місій, UNAMA не має військової компоненти – її основні функції політичні та гуманітарні: моніторинг ситуації з правами людини, координація гуманітарної допомоги, підтримка діалогу з талібами щодо прав жінок і доступу до освіти [33].

Попри складні умови, ООН зуміла зберегти свою присутність у більшості регіонів Афганістану. Протягом 2022– 2024 років понад 28 мільйонів афганців отримали допомогу від гуманітарних агентств системи ООН, передусім **Всесвітньої продовольчої програми (WFP)** та **Дитячого фонду (UNICEF)**. Водночас політична ефективність місії залишається обмеженою. Представники талібів регулярно ігнорують резолюції Ради Безпеки, не допускають жінок до роботи в міжнародних організаціях і перешкоджають реалізації проектів розвитку.

ООН у цьому контексті опинилася перед дилемою: з одного боку, вона не може офіційно визнавати режим, що порушує міжнародне право, з іншого – її

57

присутність є життєво необхідною для населення. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш неодноразово наголошував, що відмова від взаємодії з Афганістаном призведе до гуманітарної катастрофи, тож ООН продовжує діяти через **гуманітарний нейтралітет** – співпрацює на технічному рівні, уникаючи політичної легітимізації влади.

Діяльність UNAMA показує, що у XXI столітті миротворчість дедалі частіше набуває **немілітарного характеру**. Це миротворчість через діалог, розвиток і підтримку базових умов життя, що формує передумови для тривалого миру. У цьому сенсі роль ООН у Афганістані залишається унікальною: навіть за умов ізоляції режиму Організація зуміла утримати комунікацію між країною та міжнародною спільнотою [39].

**М'янма: криза легітимності та межі впливу ООН**

Іншим прикладом глибокої кризи, де ООН намагається втримати миротворчий баланс, є **М'янма**. Після військового перевороту 2021 року в країні відновилася диктатура, що спричинило масові протести, репресії й громадянське протистояння. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, з 2021 по 2024 рік унаслідок насильства загинуло понад 5 тисяч людей, понад 2 мільйони стали внутрішньо переміщеними особами [52].

ООН засудила переворот і закликала до повернення демократичного правління, однак спроби ухвалити жорстку резолюцію у Раді Безпеки були заблоковані Китаєм і Росією. У результаті Організація змогла лише створити механізми гуманітарної підтримки – передусім через **Всесвітню продовольчу програму (WFP)** та **Програму розвитку ООН (UNDP)**, які зосередилися на допомозі біженцям, підтримці місцевих громад і забезпеченні базових потреб.

Особливу роль відіграє також **ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН)**, яка у співпраці з урядами Таїланду та Бангладеш реалізує проекти підтримки продовольчої безпеки для

58

м'янманських біженців у прикордонних районах. У 2023–2024 роках ФАО забезпечила продовольством понад 600 тисяч осіб.

ООН також підтримує політичний діалог через свого спеціального посланця у справах М'янми, який координує зусилля із АСЕАН. Однак вплив Організації залишається обмеженим: режим продовжує репресії, а гуманітарні місії діють лише на частині територій [43].

Попри всі труднощі, присутність ООН у М'янмі має вирішальне значення для збереження міжнародного контролю над ситуацією. Сам факт моніторингу, звітів і гуманітарних поставок створює основу для майбутнього політичного врегулювання. Як і в Афганістані, діяльність ООН тут перетворилася на **миротворчість довгого горизонту** – не з негайним ефектом, а з орієнтацією на поступові зміни.

## Інші регіональні аспекти

ООН активно діє і в інших регіонах Азії, зокрема в **Йємені, Сирії, Іраку**, де головним завданням стає не лише врегулювання конфліктів, а й **координація міжнародної допомоги**. У цих країнах Організація поєднує гуманітарні місії з елементами політичного посередництва. Вона виступає посередником між урядами, опозицією та зовнішніми акторами, координує постачання продовольства, пального, медикаментів, допомагає відновлювати інфраструктуру.

В Азії важливою тенденцією є посилення співпраці між ООН і регіональними структурами, такими як АСЕАН чи ШОС. Це формує нову модель «спільної відповідальності», де ООН виконує роль глобального координатора, а регіональні організації – безпосередніх виконавців рішень. Саме такий підхід виявився найефективнішим у стабілізації ситуації після землетрусів у Непалі чи у відповідях на стихійні лиха в Південно-Східній Азії.

Загалом діяльність ООН в Азії демонструє поступову еволюцію від класичної миротворчості до **комплексного управління кризами**, де головними

59

інструментами стають гуманітарна допомога, розвиток, права людини та економічна стабілізація [50].

## Висновки до розділу 2

Дослідження діяльності Організації Об'єднаних Націй у врегулюванні сучасних конфліктів доводить, що система колективної безпеки перебуває у стані глибокої трансформації. Її інституційна модель, створена після Другої світової війни, не відповідає складності нинішніх глобальних викликів, а механізми ухвалення рішень дедалі частіше блокуються суперечностями між великими державами. На прикладі близькосхідних, африканських, азійських і особливо російсько-українського конфлікту стає очевидним, що політична вага ООН знижується, тоді як її гуманітарна роль зростає.

Попри системні обмеження, ООН залишається унікальним міжнародним інститутом, здатним забезпечувати координацію гуманітарної допомоги, документувати порушення прав людини та підтримувати міждержавний діалог навіть у критичних умовах. Її діяльність в Африці, Азії та Європі рятує мільйони життів, запобігає геноцидам і підтримує мінімальні умови стабільності. Проте фактична неспроможність Ради Безпеки ухвалювати обов'язкові рішення – особливо у випадках, коли агресором є її постійний член – ставить під сумнів саму концепцію колективної безпеки.

ООН потребує якісного оновлення. Її майбутня ефективність залежить від інституційних реформ – зокрема перегляду права вето, розширення складу Ради Безпеки, підвищення ролі Генеральної Асамблеї та залучення регіональних союзів до процесу підтримання миру. Без цих змін Організація ризикує залишитися символом морального авторитету без політичної дієздатності.

Таким чином, другий розділ показує, що роль ООН у врегулюванні сучасних конфліктів залишається життєво важливою, але обмеженою. Її ефективність полягає не у примусі до миру, а у здатності зберігати міжнародну комунікацію, координувати зусилля держав і формувати глобальні норми

60

поведінки. У сучасному світі, де конфлікти стають дедалі гібриднішими й багатовимірнішими, саме ця морально-гуманітарна місія ООН може стати основою її подальшої еволюції та відновлення довіри міжнародної спільноти.

### **РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЛІ ООН У ВРЕГУЛЮВАННІ КОНФЛІКТІВ**

#### **3.1. Необхідність реформування системи колективної безпеки: виклики XXI століття**

Від моменту свого створення у 1945 році Організація Об'єднаних Націй мала на меті забезпечення миру й безпеки шляхом колективних дій держав членів. Проте минуло понад сім десятиліть, і система, що колись уособлювала надію на стабільність, дедалі більше демонструє власну обмеженість. Війна в Україні стала не лише трагедією для Європи, а й символом глибокої кризи всієї

61

архітектури міжнародних відносин. Вона показала, що світ XXI століття живе за правилами, створеними після Другої світової війни, які вже не відповідають

сучасним реаліям глобальної політики.

Головною причиною потреби реформування є **зміна характеру міжнародних конфліктів**. Якщо у середині XX століття вони здебільшого були міждержавними і мали чіткі геополітичні рамки, то сьогодні конфлікти стають гібридними, асиметричними, із залученням недержавних акторів, інформаційних і кіберзасобів. Такі форми агресії, як дезінформаційні кампанії, кібератаки, енергетичний шантаж, втручання у вибори, не передбачені у Статуті ООН, і Організація не має дієвих механізмів реагування на них. Це означає, що традиційне поняття “агресії” більше не охоплює реальний спектр загроз сучасного світу [13].

Крім того, структура влади у міжнародній системі суттєво змінилася. Світ більше не є біполярним, як у часи холодної війни, але й не є повністю мультиполярним. Ми живемо у добу “нестабільного багатополяризму”, коли поряд із великими державами дедалі більшого значення набувають регіональні актори, транснаціональні корпорації, міжнародні організації та навіть глобальні громадські рухи. Цей новий баланс сил потребує більш гнучкої та демократичної системи прийняття рішень у межах ООН [47].

Особливу увагу слід приділити **кризі довіри до міжнародного права**. Після агресії Російської Федерації проти України стало очевидно, що навіть фундаментальні норми Статуту ООН – такі як заборона застосування сили чи повага до територіальної цілісності держав – можуть бути цинічно порушені без реальних наслідків для агресора. Цей факт підірвав віру в дієздатність колективних механізмів безпеки й спонукав низку держав переглянути власні підходи до міжнародного співробітництва. Таким чином, реформа ООН уже не є лише інституційною потребою – вона стала **моральним імперативом**, необхідним для збереження самої ідеї міжнародного порядку.

Сучасні виклики – кліматичні катастрофи, пандемії, масові міграції, енергетичні кризи – мають глобальний характер і вимагають спільної відповіді.

Проте наявна структура ООН, із її фрагментарністю та розмитими повноваженнями, не забезпечує належної координації між країнами. Гуманітарні агенції працюють ефективно, коли йдеться про локальні катастрофи, але не здатні діяти стратегічно у масштабі планетарних процесів. Саме тому постає питання **оновлення концепції колективної безпеки**, щоб вона охоплювала не лише військово-політичні, а й екологічні, економічні та гуманітарні виміри [25].

Не менш важливим є і **питання легітимності**. Склад Ради Безпеки відображає геополітичну карту 1945 року, коли більшість країн Азії, Африки та Латинської Америки ще не мали незалежності. Сьогодні ці регіони об'єднують понад дві третини населення світу, але їхнє представництво у ключовому органі ООН залишається мінімальним. Цей дисбаланс породжує відчуття несправедливості, особливо серед держав, які відіграють дедалі більшу роль у світовій економіці та політиці – таких як Індія, Бразилія, Нігерія, Південна Африка. Реформування системи колективної безпеки передбачає не лише технічні зміни, а й **демократизацію міжнародних інститутів**, без якої неможливо відновити глобальну довіру до ООН [46].

Війна в Україні лише пришвидшила ці процеси. Вона змусила світ побачити, що навіть найпотужніша міжнародна організація може бути безпорадною перед лицем агресії, якщо її механізми не пристосовані до сучасних реалій. Саме Україна стала одним із головних аргументів на користь реформ: її досвід показує, що мир неможливо забезпечити, якщо у системі колективної безпеки немає справедливості. Тому вимоги реформування ООН дедалі частіше сприймаються не як ініціатива окремих держав, а як **глобальна необхідність** для збереження стабільності у XXI столітті [26].

Ідея реформування Організації Об'єднаних Націй не є новою – дискусії щодо цього ведуться з кінця 1990-х років, коли стало очевидно, що після завершення холодної війни старі механізми вже не відповідають новим

політичним реаліям. Проте після 2022 року, в умовах повномасштабної війни

Росії проти України, потреба змін набула екзистенційного характеру. Вперше після 1945 року постало питання не лише про вдосконалення, а й про **виживання самої системи колективної безпеки** [44].

Ключовим напрямом реформування традиційно вважається **оновлення складу Ради Безпеки**. Сучасний світ не може миритися з тим, що п'ять держав, які перемогли у Другій світовій війні, досі зберігають монопольне право визначати долю глобальних конфліктів. Розширення Ради шляхом додавання постійних або напівпостійних місць для представників Азії, Африки та Латинської Америки розглядається як крок до більшої справедливості та репрезентативності. Пропозиції щодо включення таких держав, як Індія, Бразилія, Південна Африка, Німеччина чи Японія, лунають давно, але їх реалізація блокується складною процедурою внесення змін до Статуту [55].

Не менш важливою є ідея **обмеження або перегляду права вето**. У сучасних умовах воно стало головним символом несправедливості, адже дозволяє окремим державам безкарно блокувати рішення більшості. З 2022 року Україна разом із низкою партнерів просуває ініціативу, згідно з якою використання вето автоматично тягне за собою скликання надзвичайного засідання Генеральної Асамблеї, де держава, що застосувала це право, має пояснити свої дії. Цей механізм уже було ухвалено резолюцією Генасамблеї у квітні 2022 року – і він став першим реальним кроком до підзвітності Ради Безпеки. Хоча формально він не обмежує вето, проте створює політичний тиск і публічний контроль за його використанням [31].

Ще один напрям реформ стосується **посилення ролі Генеральної Асамблеї**. В умовах паралічу Ради Безпеки саме Асамблея дедалі частіше виконує функцію колективного вираження волі міжнародної спільноти. Її резолюції, хоч і мають рекомендаційний характер, стали моральним орієнтиром у питаннях війни та миру. Тому дедалі частіше лунають пропозиції надати Генасамблеї розширені повноваження у випадках, коли Рада Безпеки не може

діяти через вето. Такі пропозиції не лише зміцнили б демократичний характер ООН, а й дозволили б уникати політичного шантажу з боку окремих держав.

Важливим аспектом сучасних дискусій є **модернізація фінансової системи ООН**. Організація залишається надто залежною від внесків обмеженого кола країн-донорів, що впливає на її незалежність. Розглядається можливість створення глобального фонду безпеки, який фінансувався б через обов'язкові внески всіх держав-членів або спеціальний податок на міжнародні фінансові операції. Такий механізм дозволив би зменшити політичний тиск і забезпечити стабільність у фінансуванні гуманітарних і миротворчих програм [43].

Особливу роль у цих процесах відіграє Україна. Саме українська дипломатія після 2022 року стала одним із головних ініціаторів дискусій про реформу системи колективної безпеки. На засіданнях Генеральної Асамблеї президент Володимир Зеленський неодноразово наголошував, що “світ має позбутися права вето як рудименту імперського мислення”. Крім того, Україна просуває концепцію “оновленої багатосторонності”, яка передбачає формування мережі регіональних партнерств під егідою ООН. Ці ініціативи перегукуються з позицією багатьох держав, що виступають за більш децентралізовану й гнучку систему міжнародної безпеки [35].

Показовим прикладом практичного втілення цих підходів є **українська формула миру**, представлена у 2022 році. Вона містить 10 пунктів, серед яких – виведення російських військ, відновлення територіальної цілісності України, звільнення полонених, продовольча безпека, енергетична стабільність і створення міжнародного трибуналу. ООН, зокрема її Генеральний секретар, підтримала цю ініціативу як одну з можливих рамок для майбутнього мирного процесу. Таким чином, Україна не лише захищає власний суверенітет, а й формує нову етичну парадигму міжнародної політики, у центрі якої стоїть відповідальність за агресію [60].

Варто зазначити, що ідея реформування ООН не зводиться лише до технічних змін. Йдеться про **оновлення самої філософії глобальної безпеки**, у якій центральним має стати принцип “безпека через справедливість”. Традиційна логіка стримування, що спирається на баланс сил, поступово втрачає актуальність. Сучасний світ потребує такої системи, де право, мораль і людська гідність мають перевагу над геополітичними інтересами. Саме на цьому базується концепція нової міжнародної солідарності, яку дедалі частіше підтримують не лише західні демократії, а й держави Глобального Півдня.

Зрештою, війна в Україні показала, що питання реформування ООН – це не лише справа дипломатів, а вимога самого життя. Без оновлення міжнародних інституцій світова система ризикує остаточно втратити здатність реагувати на кризи. У XXI столітті загрози безпеці мають наднаціональний характер – від кліматичних катастроф до ядерних ризиків – і тому потребують спільних рішень. Організація Об’єднаних Націй може або стати центром цієї нової глобальної взаємодії, або остаточно перетворитися на формальний майданчик без реального впливу. Вибір між цими сценаріями визначить не лише майбутнє ООН, а й долю міжнародного порядку загалом [40].

### **3.2. Моделі та напрями реформування ООН: світовий досвід і український контекст**

Реформування Організації Об’єднаних Націй протягом останніх десятиліть було однією з найактуальніших тем у сфері міжнародних відносин. З моменту заснування у 1945 році ООН проходила кілька хвиль структурних і функціональних змін, однак жодна з них не змогла усунути системні дисбаланси, закладені у Статуті. Головна суперечність полягає в тому, що Організація була створена для світу середини XX століття – із його ієрархічною структурою, колоніальними залишками й обмеженою кількістю держав. Натомість сучасна система міжнародних відносин характеризується глобалізацією, інформаційною відкритістю і високим рівнем взаємозалежності.

Перші серйозні спроби реформування ООН розпочалися наприкінці 1980-х років, після завершення холодної війни. Тоді перед Організацією постало завдання адаптуватися до нових реалій, у яких головною загрозою безпеці стали не міждержавні війни, а внутрішні конфлікти, громадянські зіткнення, тероризм і гуманітарні кризи. У 1992 році Генеральний секретар Бутрос Бутрос-Галі представив програмний документ “Порядок денний для миру” (An Agenda for Peace), у якому вперше було сформульовано нове бачення ролі ООН у постбіполярному світі. Цей документ визначив три основні напрями: превентивну дипломатію, миротворчість і миробудівництво. Саме тоді з’явилася ідея комплексних місій, що охоплюють політичні, гуманітарні та соціально економічні аспекти врегулювання конфліктів [1].

Проте вже досвід 1990-х – насамперед трагедії в Руанді (1994) та Сребрениці (1995) – продемонстрував межі можливостей ООН. Організація не змогла запобігти геноциду, навіть маючи миротворчий контингент на місці подій. Це стало сигналом, що формальні механізми безпеки не працюють без політичної волі та реальних ресурсів. Саме після цих подій почалася нова хвиля дискусій щодо реформування Ради Безпеки – ключового органу, який несе головну відповідальність за підтримання миру.

На початку XXI століття у фокусі реформ опинилося питання **“відповідальності за захист” (Responsibility to Protect, R2P)**. Прийнята у 2005 році ця концепція проголосила, що суверенітет держави не є абсолютним, якщо вона не спроможна або не бажає захищати власне населення від масових злочинів. Таким чином, міжнародна спільнота отримала моральне та політичне право втручатися у внутрішні справи держави в разі гуманітарної катастрофи. Проте реалізація R2P виявилася суперечливою: успішне втручання у Лівії 2011 року швидко змінилося провалом у Сирії, де Рада Безпеки знову виявилася паралізованою через право вето [70].

У цьому контексті дедалі частіше порушується питання про **гнучкі моделі реформування**, які не потребують змін до Статуту, але можуть підвищити

ефективність системи. Прикладом є створення механізму “єдності заради миру” (Uniting for Peace), який дозволяє Генеральній Асамблеї брати на себе функції Ради Безпеки, якщо остання не може діяти через вето. Саме цей механізм було застосовано у 1950-х під час війни у Кореї, а пізніше – у 2022 році, коли Генасамблея засудила агресію Росії проти України [2].

Важливим напрямом реформ стало також **підвищення ролі регіональних організацій** – таких як Європейський Союз, Африканський Союз, Організація американських держав. Цей підхід ґрунтується на ідеї “розподіленої миротворчості”, коли ООН виступає координатором і політичним арбітром, а регіональні структури виконують оперативні функції. Таким чином формується багаторівнева система безпеки, де відповідальність розподіляється між глобальними та регіональними акторами. Україна активно підтримує цей підхід, особливо в контексті співпраці з ОБСЄ та ЄС [31].

Показовим прикладом успішної адаптації є реформування миротворчих місій ООН у 2010-х роках. Від класичних операцій із розведення військ Організація перейшла до гібридних форматів – наприклад, у Малі, Південному Судані, Демократичній Республіці Конго. У таких місіях поєднуються військові, політичні, поліцейські та гуманітарні компоненти, що дозволяє комплексно реагувати на виклики. Хоча ефективність цих операцій залишається предметом дискусій, вони продемонстрували здатність ООН адаптуватися до складних конфліктів і створювати нові механізми реагування.

Загалом світовий досвід свідчить: будь-які реформи ООН можливі лише за умови поєднання політичної волі, фінансової стабільності та довіри держав членів. Без цього навіть найкращі ініціативи залишаються на рівні декларацій. Саме тому приклад України сьогодні має особливе значення – він демонструє, що навіть у найскладніших умовах війни держава може бути активним суб’єктом формування нової безпекової парадигми, пропонуючи світові реалістичні й водночас морально обґрунтовані ідеї реформування.

Останні роки засвідчили, що реформування системи колективної безпеки ООН стало не лише політичною, а й моральною необхідністю. Світ опинився у ситуації, коли механізми, створені для запобігання війнам, дедалі частіше стають безпорадними перед агресією, тероризмом і гібридними загрозами. Тому ініціативи реформування охоплюють не лише структуру органів, а й принципи їхньої роботи. [14]

Одним із головних напрямів сучасних реформ є **демократизація міжнародної безпеки**. Дедалі більше країн вимагають, щоб процес ухвалення рішень у межах ООН став прозорішим і менш залежним від волі окремих держав. Розглядаються пропозиції щодо впровадження системи кваліфікованої більшості у голосуванні Ради Безпеки, а також створення механізмів автоматичного перегляду рішень у разі їхнього блокування вето. Такі підходи покликані зробити систему гнучкішою й здатною реагувати на кризові ситуації швидше, ніж це можливо сьогодні [5].

У європейських експертних колах активно обговорюється ідея **перенесення частини функцій безпеки на регіональний рівень**. Європейський Союз, НАТО, Африканський Союз та інші регіональні організації розглядаються як природні партнери ООН у реалізації її мандату. Це дозволило б створити децентралізовану модель безпеки, у якій глобальні рішення поєднуються з регіональною відповідальністю. При цьому ООН виступала б гарантом легітимності таких дій, а не їхнім єдиним виконавцем.

Особливу роль у цих процесах відіграє **український контекст**. Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, Україна стала каталізатором переосмислення принципів міжнародної безпеки. Її досвід показав, що система, у якій агресор має право вето, суперечить самій ідеї справедливості. Українська дипломатія наполягає, що без реформування Ради Безпеки – насамперед у частині обмеження впливу постійних членів – будь-яка розмова про ефективність ООН буде формальною [7].

Україна також активно долучається до **формування нових міжнародних коаліцій**, зокрема у межах ініціативи *United for Peace*, яка об'єднує держави, що підтримують верховенство міжнародного права. Ця ініціатива фактично стала сучасною альтернативою заблокованій Раді Безпеки – саме Генеральна Асамблея, діючи на основі більшості, стала головним майданчиком для ухвалення рішень, спрямованих на підтримку України. Таким чином, на практиці вже реалізується модель “оновленої багатосторонності”, яку просуває Київ.

Окремої уваги заслуговує питання **миротворчих місій нового типу**. Україна неодноразово закликала до створення спеціальної місії ООН для захисту критичної інфраструктури, гуманітарних коридорів і ядерних об'єктів. У цьому контексті набуває актуальності пропозиція про створення “гуманітарних щитів” – оперативних сил під егідою ООН, які могли б діяти без мандату Ради Безпеки у випадках масових порушень прав людини. Такий підхід відповідає новій логіці превентивної безпеки, яка передбачає швидке реагування до того, як конфлікт переросте у повномасштабну війну [8].

Україна також активно бере участь у формуванні **глобальної коаліції за реформу міжнародного права**. Йдеться про створення механізму притягнення до відповідальності за агресію – міжнародного трибуналу, який міг би діяти незалежно від вето постійних членів Ради Безпеки. Цей крок покликаний повернути віру у принцип невідворотності покарання, який лежить в основі міжнародного правопорядку.

Варто наголосити, що український досвід уже став предметом обговорення у доповідях Генерального секретаря та резолюціях Генеральної Асамблеї. Багато експертів вважають, що саме приклад України може стати підґрунтям для **нової моделі колективної безпеки**, у якій справедливість і відповідальність стоятимуть вище політичних інтересів. У цьому сенсі український фактор відіграє роль не лише жертви агресії, а й рушійної сили глобального оновлення.

Проте історія показує, що великі міжнародні кризи завжди ставали поштовхом до трансформацій. Так само, як Друга світова війна дала світові ООН, війна в Україні може стати початком **оновленої системи міжнародної безпеки**, де ключову роль відіграватимуть не лише держави-переможці, а й ті, хто захищає принципи міжнародного права [10].

### **3.3. Перспективи оновлення системи міжнародної безпеки**

Сучасний світ вступив у період глибокої трансформації, коли традиційна система міжнародних відносин переживає кризу легітимності та ефективності. Війна Росії проти України, глобальна конкуренція між провідними центрами сили, зростання ролі недержавних акторів – усе це свідчить про те, що модель безпеки, закладена у 1945 році, вичерпала свій потенціал. Відтак постає потреба не лише реформувати окремі елементи Організації Об'єднаних Націй, а й переосмислити саму концепцію колективної безпеки у контексті XXI століття [26].

Перспективи оновлення системи міжнародної безпеки нерозривно пов'язані з ідеєю **нової багатосторонності (new multilateralism)** – підходу, який передбачає децентралізацію прийняття рішень, більшу роль регіональних об'єднань і посилення впливу громадянського суспільства. На відміну від класичної моделі, що базувалася на домінуванні великих держав, нова архітектура має бути побудована на партнерстві, взаємній відповідальності та прозорості. Це означає, що гарантії безпеки не повинні бути привілеєм сильних, а мають поширюватися на всі держави, незалежно від їхнього розміру чи економічної потужності.

Одним із найперспективніших напрямів є **інституційна інтеграція ООН з іншими міжнародними структурами**. У майбутньому ООН може стати не єдиним, а координуючим центром глобальної безпеки, який узгоджує дії регіональних організацій – НАТО, ЄС, ОБСЄ, Африканського Союзу,

Організації американських держав тощо. Така модель дозволить об'єднати ресурси, уникнути дублювання функцій і підвищити оперативність реагування. Українська дипломатія вже неодноразово наголошувала на необхідності такого підходу, адже саме регіональні механізми часто виявляються ближчими до конфліктів і здатними діяти швидше [64].

Іншим аспектом майбутньої системи є **зміщення акценту від реакції до превенції**. Сьогодні міжнародна спільнота здебільшого реагує на вже розпочаті конфлікти, тоді як головна мета мала б полягати у їх запобіганні. Для цього потрібна модернізація інструментів раннього попередження, розширення мандату Генерального секретаря щодо превентивної дипломатії, а також створення глобальної системи кризового моніторингу. На сучасному етапі такі механізми лише формуються, однак їх потенціал величезний – особливо у сфері кібербезпеки, контролю за озброєннями та протидії дезінформації [35].

Не менш важливою складовою є **переосмислення поняття “миротворчості”**. У XXI столітті вона вже не обмежується військовими контингентами. Натомість формується нове бачення – “миротворчість як відновлення довіри”, що включає політичний діалог, соціальне примирення, інформаційну стабільність та економічну відбудову. Україна може стати прикладом цього нового типу миротворчості, адже її післявоєнна реконструкція передбачатиме одночасно безпековий, правовий і гуманітарний виміри.

Особливу увагу у майбутній системі безпеки приділятимуть **цифровим технологіям**. Уже зараз вони стають ключовим елементом глобального управління: від моніторингу порушень прав людини до контролю за переміщенням озброєнь. Водночас цифровізація породжує нові виклики – зокрема ризики кібератак і маніпуляцій даними. Тому майбутня архітектура безпеки має включати не лише військові чи політичні, а й інформаційно технологічні механізми захисту. І тут знову постає питання ролі ООН як координатора глобальних правил у сфері цифрової етики.

Нарешті, не можна оминати **екологічний вимір безпеки**, який у XXI столітті стає центральним. Кліматичні катастрофи, нестача водних ресурсів, продовольчі кризи – усе це дедалі частіше стає причиною конфліктів. Тому концепція “екологічної безпеки” має бути включена до оновленої системи колективної безпеки. Саме в цьому напрямі діють ООНівські структури, зокрема Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) та Рамкова конвенція зі зміни клімату (UNFCCC), однак у майбутньому вони мають стати рівноправними партнерами Ради Безпеки у підтриманні стабільності [40].

Отже, перші контури нової системи міжнародної безпеки вже окреслюються: це **більш гнучка, регіонально інтегрована, технологічно оснащена і морально відповідальна** модель. Вона має ґрунтуватися на принципах верховенства права, колективної відповідальності та запобігання агресії. Проте для її реалізації потрібна не лише політична воля, а й нова культура міжнародних відносин – культура довіри, діалогу та солідарності, яку світ лише починає формувати.

Розглядаючи перспективи оновлення глобальної системи безпеки, неможливо оминати питання **морального відновлення міжнародного порядку**. Після подій 2022 року світ дедалі більше усвідомлює, що головною проблемою є не лише недосконалість інституцій, а втрата довіри між державами. Саме тому відновлення міжнародного правопорядку потребує нових ціннісних орієнтирів – поваги до суверенітету, відповідальності за людські життя, верховенства права як універсального принципу.

Україна у цьому процесі відіграє виняткову роль. Її боротьба проти російської агресії стала каталізатором переосмислення самої сутності міжнародної безпеки. Український досвід показав, що жодна система гарантій не працює, якщо в її основі не стоїть справедливість. Саме тому Київ активно просуває концепцію **“безпеки через справедливість”**, яка має стати моральним фундаментом нового міжнародного порядку. Йдеться не лише про відновлення

територіальної цілісності, а й про створення системи, де агресор не зможе уникнути відповідальності [55].

Одним із важливих напрямів може стати формування **глобальної коаліції демократичних держав**, яка доповнюватиме, а не замінюватиме ООН. Таку ідею неодноразово озвучували політичні лідери та науковці, зокрема в контексті створення так званого “Союзу демократій”. Її сутність полягає у формуванні спільного безпекового простору, заснованого на спільних цінностях, де рішення ухвалюються на основі консенсусу, а не сили. Україна може стати одним із ключових членів такого союзу, адже її досвід спротиву агресії надає їй моральне право бути серед творців нової системи глобальної стабільності [62].

Паралельно триває процес пошуку **нових форматів глобальної взаємодії**. Ідеться не лише про дипломатичні ініціативи, а й про створення мережових платформ співпраці, які об’єднують держави, наукові центри, міжнародні організації та громадянське суспільство. Такі гібридні форми взаємодії можуть стати основою “інтелектуальної безпеки” – системи, що передбачає раннє прогнозування загроз, обмін аналітичними даними та узгодження рішень до моменту виникнення конфліктів. Саме в цьому напрямі працюють сучасні аналітичні ініціативи, до яких долучається і Україна.

Не менш важливим чинником є **післявоєнне відновлення**, яке дедалі частіше розглядається як елемент міжнародної безпеки. Відбудова України – це не лише економічне питання, а й приклад того, як можна створювати модель сталого миру. Якщо цей процес буде успішним, він може стати взірцем для інших постконфліктних держав і підтвердити ефективність нової системи, в основі якої – взаємна підтримка, прозорість і партнерство [60].

Перспективи реформування ООН і відновлення системи колективної безпеки безпосередньо залежать від здатності міжнародної спільноти знайти баланс між двома принципами – суверенітетом і колективною відповідальністю. Майбутнє безпеки не може ґрунтуватися лише на силі чи геополітичних

інтересах. Воно повинно спиратися на право, довіру й солідарність. Україна, ставши символом боротьби за ці принципи, має всі шанси відіграти одну з провідних ролей у формуванні цієї нової системи.

### **Висновок до розділу 3**

Третій розділ дослідження показує, що сучасна система міжнародної безпеки стоїть на порозі докорінної трансформації. Криза, спричинена війною проти України, стала каталізатором для глибокого переосмислення принципів функціонування Організації Об'єднаних Націй. Світ уже не може задовольнятися косметичними змінами – він потребує нової філософії безпеки, де право і мораль будуть важливішими за політичні привілеї.

Розглянуті напрями реформування свідчать, що оновлення ООН є не лише технічною, а й цивілізаційною необхідністю. Йдеться про формування нової архітектури багатосторонності, у якій ключову роль відіграватимуть рівність держав, колективна відповідальність та пріоритет людської гідності. Війна в Україні, попри свою трагічність, відкрила шлях до народження цієї нової системи.

Україна постає не лише об'єктом міжнародної підтримки, а й активним суб'єктом глобальних змін. Її дипломатія формує нові принципи міжнародного порядку, її досвід опору диктатурі стає моральним орієнтиром для світу. Саме український приклад доводить, що справжня безпека можлива лише там, де панує справедливість, а міжнародне право має не декларативний, а обов'язковий характер.

Таким чином, перспективи оновлення системи міжнародної безпеки безпосередньо пов'язані з долею України та результатами її боротьби. Якщо світова спільнота зможе зробити висновки з нинішньої кризи, ООН і вся система колективної безпеки отримають шанс на відродження. У протилежному разі світ ризикує остаточно втратити механізми стримування агресії, що поставить під

## **ВИСНОВКИ**

Проведене магістерське дослідження дозволило всебічно проаналізувати роль та ефективність Організації Об'єднаних Націй у врегулюванні сучасних міжнародних конфліктів. Виконання поставлених завдань дало змогу не лише систематизувати наявні підходи до оцінки діяльності ООН, а й виявити

глобальної системи безпеки у XXI столітті. Узагальнення отриманих результатів підтверджує, що попри кризи легітимності та зростання геополітичної конкуренції, ООН зберігає свій статус ключового міжнародного актора у сфері запобігання конфліктам, захисту цивільного населення, надання гуманітарної допомоги та підтримання міжнародного правопорядку.

Розкриття історичних, політичних і концептуальних засад виникнення системи колективної безпеки дало можливість з'ясувати, що створення ООН стало закономірною реакцією людства на катастрофічний досвід двох світових воєн. Статут Організації заклав нормативні основи міжнародного співжиття, які не втратили актуальності й у XXI столітті: заборона агресії, повага до суверенітету, верховенство міжнародного права, мирне врегулювання спорів, відповідальність держав за підтримання миру. Саме ООН стала тим міжнародним майданчиком, де ці принципи отримали універсальне та загальнообов'язкове закріплення.

Теоретичний аналіз, проведений у межах першого завдання, показав, що оцінка діяльності Організації неможлива поза ширшим контекстом еволюції міжнародних відносин. Теорія реалізму пояснює обмеженість миротворчої та дипломатичної діяльності ООН домінуванням національних інтересів великих держав. Ліберальний підхід акцентує на потенціалі міжнародних інституцій формувати співпрацю, взаємозалежність і правила глобального порядку. Конструктивізм наголошує на впливі норм, ідентичностей і колективних уявлень, що формують поведінку держав у межах Організації. Синтез цих теоретичних парадигм дає підстави стверджувати, що ООН є не лише дипломатичним інструментом чи майданчиком переговорів, а й символічним центром формування глобальної політичної культури миру.

Виконання другого завдання дослідження – аналіз інституційної структури та механізмів функціонування – підтвердило, що ООН має складну,

багаторівневу організаційну архітектуру, яка забезпечує комплексний підхід до врегулювання конфліктів. Центральне місце займає Рада Безпеки, уповноважена

77

ухвалювати юридично обов'язкові рішення, застосовувати санкції та санкціонувати миротворчі місії. Генеральна Асамблея відіграє роль представницького органу глобальної думки, формує політичні орієнтири, мобілізує міжнародну солідарність і створює умови для колективного морального тиску на держави-порушниці. Секретаріат забезпечує дипломатичне посередництво, підготовку аналітичних матеріалів, координацію місій і гуманітарних операцій. Спеціалізовані агенції, програми та фонди ООН реалізують діяльність у сферах розвитку, продовольчої безпеки, захисту прав людини, довкілля, освіти, охорони здоров'я, підтримки біженців та відбудови постконфліктних територій.

Установлено, що така інституційна багатовимірність є водночас силою та слабкістю ООН. З одного боку, вона забезпечує гнучкість, інтегрованість і здатність реагувати на різні виміри конфлікту – політичні, соціальні, економічні, гуманітарні. З іншого – надмірна бюрократизація, повільність процедур ухвалення рішень, конкуренція між органами, а також залежність ефективності від політичної волі держав-членів часто знижують результативність діяльності. Особливо критичним є інститут постійного членства в Раді Безпеки та право вето, що перетворилося на структурний запобіжник реформування системи колективної безпеки.

Вивчення практичної діяльності ООН щодо врегулювання конкретних міжнародних конфліктів, що становило зміст третього завдання, засвідчило неоднорідність результатів миротворчого та дипломатичного втручання. У низці випадків – зокрема в Африці, на Балканах, у Камбоджі, Ліберії, Намібії – діяльність Організації сприяла стабілізації ситуації, формуванню демократичних інститутів, проведенню виборів, відновленню економіки та поверненню внутрішньо переміщених осіб. Проте існують і приклади часткових або невдалих місій, коли відсутність політичного консенсусу, зовнішнє втручання великих

держав, нестача ресурсів, недостатній мандат або відсутність підтримки місцевих громад обмежували можливості ООН.

78

Особливе значення для висновків роботи має аналіз повномасштабної агресії Російської Федерації проти України. Цей випадок продемонстрував парадоксальність функціонування системи колективної безпеки: держава постійний член Ради Безпеки, покликана підтримувати мир, сама порушила Статут ООН та заблокувала ухвалення рішень щодо припинення агресії. Це підтверджує необхідність перегляду інституційних механізмів реагування на конфлікти, де сторона агресії має право вето. Водночас приклад України довів, що інші органи ООН, зокрема Генеральна Асамблея, Міжнародний Суд, Управління Верховного комісара з прав людини, Всесвітня продовольча програма, координатори гуманітарної допомоги, здатні відігравати потужну підтримувальну, документувальну та солідаризаційну роль навіть без прямого втручання Ради Безпеки.

Узагальнюючи результати виконання першої частини завдань, можна стверджувати, що сучасна діяльність ООН у сфері запобігання й урегулювання міжнародних конфліктів визначається балансом трьох ключових чинників: нормативної сили міжнародного права, політичної волі держав-членів та інституційної спроможності самої Організації. Порушення цього балансу веде до зниження ефективності, втрати довіри та посилення глобальних загроз. Натомість його підтримання створює передумови для сталого миру, розвитку й гуманітарної безпеки людства.

Виконання наступного завдання дослідження, присвяченого визначенню ключових проблем діяльності ООН у сучасних умовах, дало змогу встановити, що обмежена результативність Організації не є наслідком лише зовнішніх викликів чи політичної конфронтації між державами. Вона значною мірою зумовлена внутрішніми структурними дисбалансами, які накопичувалися десятиліттями. До найвагоміших із них належать нереформованість Ради Безпеки, зрощення процедур ухвалення рішень із геополітичними інтересами

окремих членів, розрив між формальними нормами Статуту та фактичною практикою їх застосування, брак механізмів міжнародної відповідальності за

79

порушення миру й безпеки, недостатній рівень фінансової автономії, надмірна бюрократизація та дублювання функцій між інституціями системи ООН.

Установлено, що сучасні міжнародні конфлікти суттєво відрізняються від тих, які існували на момент створення ООН. Вони дедалі частіше набувають гібридного, асиметричного, транснаціонального, ідеологічного, кібернетичного та інформаційного характеру. У таких умовах традиційні механізми Організації – переговори, санкції, миротворчі місії, посередництво – не завжди здатні забезпечити своєчасне й комплексне реагування. Це свідчить про необхідність переорієнтації системи колективної безпеки від реактивної до превентивної моделі, здатної ідентифікувати ризики до їх перетворення на воєнні дії.

Розгляд діяльності ООН у контексті глобальної безпекової архітектури дав змогу сформулювати висновок, що Організація виступає інтегруючою ланкою між державами, регіональними об'єднаннями, міжнародними інституціями та громадянським суспільством. Саме ця міжсекторальність забезпечує стійкість світової системи. Попри критику, жодна інша структура не здатна виконати функцію універсального механізму підтримання миру й формування міжнародного правопорядку. Тому проблема полягає не у необхідності замінити ООН, а у створенні умов для її модернізації та реінституціоналізації відповідно до вимог часу.

Реалізація завдання, спрямованого на визначення перспектив реформування ООН, дала можливість обґрунтувати, що майбутнє системи колективної безпеки залежить від ухвалення рішень, здатних усунути головні структурні суперечності. Передусім йдеться про реформу Ради Безпеки – її розширення, перерозподіл повноважень, обмеження права вето, особливо у випадках агресії, геноциду, воєнних злочинів чи грубих порушень прав людини. Перспективним напрямом є зміцнення ролі Генеральної Асамблеї як інституції

глобальної демократичної легітимності, а також підвищення статусу Міжнародного Суду та спеціалізованих органів правосуддя. Розширення

80

співпраці ООН із регіональними організаціями здатне забезпечити оперативність, адаптивність і контекстуальність у реагуванні на конфлікти.

Поглиблений аналіз дозволив сформулювати ще один важливий висновок – ефективність Організації залежить не лише від інституційної реформи, а й від трансформації політичної культури держав. Система колективної безпеки не може функціонувати там, де домінує логіка силового домінування, територіальних ревізіонізмів і політичного егоїзму. Вона потребує солідарності, довіри, визнання міжнародного права як універсального арбітра, готовності дотримуватися спільних норм навіть у ситуаціях стратегічної конкуренції. Без цього жодні структурні зміни не дадуть очікуваного результату.

Важливим завданням, поставленим у вступі, було визначення практичного значення результатів дослідження. Воно полягає в тому, що виявлені закономірності, ризики та перспективи модернізації ООН можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях міжнародних відносин, у підготовці навчальних курсів із глобальної та національної безпеки, міжнародного права, дипломатії, геополітики, у діяльності аналітичних центрів, громадських організацій, журналістських і просвітницьких проєктів, спрямованих на популяризацію міжнародно-правової культури миру. Результати також можуть бути корисними для українських дипломатичних установ, парламентських комітетів, наукових експертних груп, що працюють над концепціями реформування міжнародних інституцій або участі України в їх діяльності.

Розкриття положень, пов'язаних із науковою новизною дослідження, засвідчило, що робота розвиває сучасні уявлення про місце ООН у глобальній системі безпеки, пропонує узагальнену типологію чинників, які впливають на результативність миротворчої діяльності, та формує авторське бачення

необхідних напрямів реформування Організації. Комплексний підхід до аналізу – через поєднання теоретичних концепцій, історичного контексту, структурного